

MUSTAFA KEMAL PAŞA — ERZURUM İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BELGELER (1919 — 1920)¹

Prof. Dr. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

GİRİŞ

3 Temmuz 1919 günü “Üçüncü Ordu Müfettişi” olarak Erzurum’a gelen Mustafa Kemal Paşa, şehrin Telgrafhanesi’nde, “makine başında” 8 Temmuz 1919 Salı gecesi, saat 22.50’de Harbiye Nâzirliği’na ve saat 23.00’de Dolmabahçe Sarayı’ndaki “Mâbeyni Humâyûn” Başkâtipliği vasıtasıyla Padişah’a yazdığı telgrafın sonunda, vazifesinden ve askerlikten istifasını bildirmişti.

¹ Burada, Türk Kurtuluş Savaşı, Millî Cemiyetlerimiz ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili Belgelerin derlendiği kitap; risale ve makalelerimize işaret ederek, bunların da, ilgililer tarafından gözden geçirilmesinin yararlı olacağını belirtelim:

a-“Millî Mücadelede Karş—I. Kitap (5 Kasım 1918-23 Temmuz 1919) Belgeler”, 1960 İstanbul, 80 sahife, 72 Belge, 3 klişe (“Kars’ı Tanıtma Derneği Yayını”).

b-“50 Yıl Sonra Erzurum Kongresi’nin Sağ Kalan Beş Mümessili”, Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1969, Sayı 85, VIII. 53-57.

c-“Yayınlanmamış Belgelerle Erzurum Kongresi’nin İlk Günü”, İstanbul’da çıkan “Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”, Ağustos 1970, Sayı 35, s. 4-33 (Kongre Mümessillerinden 9 zâatın fotoğrafı, 7 Belgenin klişesi).

ç-“Erzurum Kongresi’ne Ait Yeni Belgeler” (“Vilâyât-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Reisi” merhum Mehmed Raif Dinç’in, Erzurum’daki yeğeni Sayın Salâhattin İpçi Bey’e intikal eden kütüphanesindeki evraktan 22 Belgenin, tarih sırasıyla mahiyeti; sonuncu 23 Temmuz 1919 tarihli Belge müsveddesinin sûretinin metni), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ekim 1970, Erzurum I. Cilt, Sayı 1, s. 79-92 ve 4 Belgenin klişesi.

d-“Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Karar Defteri’ndeki İlk On Kararın Suretleri” (Defterin aslı, Çankaya-Atatürk Arşivi’ndedir), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ekim 1972 Erzurum, Sayı 5, s. 153-162, 4 klişe ile birlikte.

d/1-“Amerikan Mandası’nı Kimler İstiyordu ve Nasıl Öneriyorlardı?” BELGELERLE TÜRK TARİHİ DERGİSİ, İstanbul 1973, Sayı 67, s. 18-24 (Ayrıbasımı da çıkan bu makalemizde, “Cengiz” takma adıyla Kara-Vâsıf Bey’in 10 Ağustos 1919’da İstanbul’dan, Erzurum’daki M. Kemal Paşa’ya gönderdiği çok ilginç Mektubun metni de verilmiş olup, aslı, Raif DİNÇ Hoca’nın yeğeni Salâhaddin İPÇİ’de bulunuyor).

e-“Gazi’nin Kuzeydoğu Gezileri,Eylül-Ekim 1924” (Çankaya-Atatürk Arşivi Belgeleri ile), Atatürk Üniversitesi Yayını 50. Yıl Armağanı, “Erzurum ve Çevresi”, Cilt I., 1974 Erzurum, s. 133-188 ve 20 Belgenin tam klişeleri.

Ertesi 9 Temmuz Çarşamba günü, artık “sivil” sayılan Mustafa Kemal Paşa, elyazısıyla Erzurum Valiliği'ne verdiği ve XV. Kolordu Matbaası'nda bastırarak çoğalttığı “Beyanname”siyle, Ordu Müfettişliği vazifesinden ve Askerlik'ten istifa ederek, “bundan sonra, gaye-i mukaddese-i milliyemiz için, her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere, sîne-i millette bir ferdi mücâhid suretiyle bulunmakta olduğu”nu bildiriyordu.

Bu Beyannamenin basılı bir nüshasını alan “Vilâyâti Şarkıye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi”, ertesi 10 Temmuz 1919

f-“Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki Evi” (Binanın fotoğrafı ile), yukarıdaki “50. Yıl Armağanı” kitabı, I. 189-196.

g-“Atatürk'e Ait Bilinmeyen Yedi Vesika” (Ankara-T.B.M.Meclisi Arşivi'nden) Türk Kültürü Dergisi, Haziran 1976, Sayı 164, XIV. 468-486, yedi Belge klişesiyle.

ğ-“Erzurum Kongresi Beyannamesi'ni İmzalayan 45 Mümessil”, Kültür Bakanlığı Yayını “Kültür ve Sanat” Dergisi, Ocak 1977, sayı 5, s. 153-159, klişesiyle.

h-“Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları: Millî Mücadele ve Atatürk İnkılâpları”, 1977 Erzurum, “Atatürk Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkez Müdürlüğü” Yayını, resimsiz, IV + 121 Sahife.

ı-“Anafartalar Grubu Kumandanı (Eylül 1915) ve İkinci Ordu Kumandan Vekili (Aralık 1916) Mustafa Kemal İmzalı Dört Belge” (İlk üç belge, yedeksubayken M. Kemal'in maiyetinde Anafartalar'da bulunan Giresunlu Elektrik Mühendisi, sonra Erzurum Kongresi'ne katılan Kitabcızâde İbrahim Muhsin Hamdi / Muhsin ELGEN'in armağanı; (son belge, 1928 Harf İnkılâbımızdan sonra Diyarbakir'de Mardinkapısı Burcu içine atılan ve sonra mahvolan askerî arşivimizden kalma) Atatürk Üniversitesi-Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, Temmuz 1978 Ankara, Cilt I., Sayı 1, s. 10-22, 2 şahıs fotoğrafı ve 4 Belge klişesiyle.

i-“Erzurum Kongresi'nin 60. Yıldönümü'ne ARMAĞAN”, Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayını, 1979 Erzurum, 17 sayfa.

j-“Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İşgalden Kurtulacak Olan İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti'ni, Kendi Doğrultusunda Kurdurma Çabaları” (Çankaya-Atatürk Arşivi'nden 10 Belge'nin bütünü'nün klişeleriyle), Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı 12, Fasikül 1, 1980 Ankara, s. 207-249.

k-“Anadolu'da İlk Türk Cumhuriyeti: Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti / Kars Milli-Şûrâ Hükûmeti”, Türk Kültürü Dergisi, Ekim 1968, Cilt VI, Sayı 72, s. 60-80/948-968.

l-“Cihângiroğlu İbrâhim Aydın (1874-1948)'daki Milli-Müdâdele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler”, Türk Tarih Kurumu BELLETEN, Ocak-Nisan 1984, sayı 189-190, s. 109-165 ve ayrıca 28 Belge klişesi, 18 fotoğraf; bundan bin adet de “Ayrıbasım” yaptırılmıştır.

m-“Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Mektubu (Ocak 1914): Sofya Ataşemiliterimiz Binbaşı Mustafa Kemal'in 1914 Ocak Ayında Çok Samimî Arkadaşı Binbaşı Kâzım Karabekir'e Yazdığı Mektup” (aslî Çankaya-Atatürk Arşivi'nde olup, 4 sahifelik metnin klişesi verilmiştir), Gnkur. Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, “Atatürk Haftası Armağanı”, 10 Kasım 1989, s. 9-17.

dan itibaren, ta 1919 Aralık ayındaki "Son Osmanlı Mebuslar Meclisi" için Mustafa Kemal Paşa'yı "Erzurum Mebusu" seçtirinceye değin, tarih sırasıyla, "Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşa"ya, aşağıda sıralanan sekiz ayrı husustaki, şu hukukî ve siyasî sıfatları kazandırarak, bu millî kahramanımıza karşı büyük değerbilirliğini göstermiştir:

1) 10 Temmuz 1919 Perşembe günü, adı geçen Cemiyet Merkezi'nden gelen resmî bir yazı ile, bu Cemiyet'e Aza alınmıştır (o zamanki Kanunlarımıza göre de: Asker ve Devlet Memurları, "Siyasî Cemiyetler"e aza olamazlardı).

2) Aynı günkü aynı yazı ile, M.Kemal Paşa, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin "Heyet-i Faâlesi Birinci Reisi" ve onunla işbirliği ederek kurtuluşumuz yolunda çalışan Emekli Deniz Kurmay Albayı ve Eski Bahriye Nâzırı, "Balkan Harbi"nde yüzümüzü ağartan "Hamidiye Zırhlısı Kahramanı Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey" de, "İkinci Reis" seçilmiş oluyordu.

3) 20 Temmuz 1919 Pazar günü, Cemiyet'te kararlaştırıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Rauf Bey'in, Erzurum Kongresi'ne Erzurum Mümessili olabilmeleri için, onlar şehre gelmeden önceki Cemiyet Kongresince Mümessil seçilen iki Erzurumlu, istifa ederek, yerlerini bu iki kahramana bırakmışlardır.

4) 23 Temmuz 1919 Çarşamba günü açılan Büyük Erzurum Kongresi'ne, Erzurum Mümessili Mustafa Kemal Paşa, Trabzondan "Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti"nden gelen 17 Mümessille de Erzurumluların önceden anlaşmasına göre, 38/47 rey ile Kongre Reisi seçilmiştir.

5) 7 Ağustos 1919 Perşembe günü biten Erzurum Kongresi, bu Kongreyi yapan "Vilâyât-ı Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" ile, "Trabzon Muhâfaza-i Hukuk Cemiyeti"ni birleştirerek, "Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla, merkezi Erzurum olmak üzere yeni bir Cemiyet kurmuştu. O gün Mustafa Kemal Paşa, "Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti"nin, Kongre dağıldıktan sonra, onu temsil ederek çalışacak olan "Temsil Heyeti"ne, "Erzurum Mümessili" seçildi.

6) Aynı gün yapılan "Temsil Heyeti Mümessilleri" toplantısında, Erzurum Mümessili M. Kemal Paşa, "Temsil Heyeti Reisi" seçilerek, Sivas Kongresi'ni bu sıfatıyla topladığı gibi; bu sıfatını, ta 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk defa "Türkiye Büyük Millet Meclisi" açılıncaya değin, kullanarak muhafaza eden Paşa, Millî Mücadelemizin yurt ölçüsünde başçılığını da, "Temsil Heyeti Reisi" olarak yapabilmiştir.

7) 21 Ağustos 1919 Perşembe günü, “Şarkî-Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesi”nin yaptığı toplantıdaki karara göre, 25 Ağustos 1919 Pazartesi günü Cemiyet’ten, Mustafa Kemal Paşa’ya yazılan resmî bir yazı ile, kendisine “Erzurum Fahrî Hemşehriliği” verildiğinden, bunun kabulü rica edildi. Ertesi 27 Ağustosta Paşa, Yâveri ile gönderdiği yazısında, teşekkürle bunu kabul ettiğini belirtti. “Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı”ndaki “Atatürk Arşivi”nde bulunan bu iki belgenin sureti tam, fakat “19.10.35 (1919)” tarihli belge iki yanlışla yayınlanmıştır.

8) Aralık 1919’da yapılan umumî seçimde, Erzurum Fahrî Hemşehrisi Mustafa Kemal Paşa, Son (IV.) Osmanlı Meclisi için, en yüksek reyyle “Erzurum Mebusu” seçildi ve Seçim Mazbatası, 6 Ocak 1920 Salı günü Erzurum’da yazılarak mühürlenip imza ile tasdikleri yapıldıktan sonra, Ankara’da kendisine gönderildi. Bu yüzdendir ki, Mustafa Kemal Paşa, 23 Nisan 1920’de Ankara’da “Türkiye Büyük Millet Meclisi” açılınca, öğleden sonrasına kadar, Zabıtta “Erzurum Mebusu” olarak adı geçer; Ankara’dan da seçilmiş olduğundan, öğleden sonra orayı tercih eder.

Bu yüzdendir ki Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Eşi Lâtiye Hanım ile birlikte Karadeniz Kıyılarımız’da gezide iken, Eylül 1924’te Erzurum depremini haber alınca, seyahatini yarıda bırakarak, geri dönüp; Samsun-Sivas-Erzincan üzerinden 30 Eylül Salı günü geç vakitlerde Erzurum’a gelince, Belediye’nin verdiği akşam yemeğinde konuşurken:

“Efendiler, Muhterem Hemşehrilerim!” diye söze başlamış; “beşbuçuk sene evvel buraya gelmiş ve aynı tarihte, buradan müfârakat etmişim... Burada gördüğüm samimiyet, mertlik, vefakârlık; benim memleketi kurtarmak için her türlü fedakârlığı yapmak hususunda azim ve kuvvetimi, tezyîd etmişti” diyerek, yüksek takdirlerini belirtmişti². Hele, Ekim 1927 de, Meclis binasında okuduğu büyük “Nutuk”ta, hiçbir ilimize ve şehrimize nasip olmayan yüce iltifat ve minnetdarlıkla, Erzurumumuzun kendilerine 1919 da verdiği bütün hukukî, siyasî sıfat ve imkânları dile getirmiştir.

Bu “Giriş”ten sonra, sırasıyla yukarıdaki sekiz hususu belirtecek belgeler ile, onlara ait basılı hatıraları tanıyalım.

² Yukarıda (1. dipnotu e’ de) adı geçen makalemizde (s. 147-150, 175-176), bu konuşmanın metni ve klişesi verilmiştir.

BELGELER

Onsekiz kişilik Ordu Müfettişliği kadrosu ile birlikte gemi ile 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, burası fiilen İngiliz işgali altında bulunduğundan, Mondros Mütarekesi'ne göre (uzun karlı kış ve yollarının açık olmayışı yüzünden) henüz silâhlarını teslim etmemiş bulunan Kolordu merkezi Erzurum'a, "bir ân evvel" giderek, candan arkadaşı Kâzım Karabekir Paşa ile işbirliğini düşündü. Bu yüzden, Samsun'a gelişinin ikinci sabahı, şu şifreli telgrafi Erzurum'a gönderdi ("*Nutuk*", 10. Belge; K. Karabekir, "*İstiklâl Harbimiz*", İstanbul 1960, s.32):

"Zâta Mahsûsdur"

Samsun, 21. V. 335 (1919)

"Erzurum'da Onbeşinci Kolordu Kumandanı Paşa Hazretleri'ne

Ahvâli umûmiyemizin almakta olduğu şekli vahîmden, pek müteallim ve müteessirim. Millet ve memleket'e medyûn olduğumuz en son vazîfei vicdâniyeyi, yakından mcsâi-i müştereke ile, en iyi ifâ etmek mümkün olacağı kanaatiyle, bu son memûriyeti kabûl ettim. Bir ân evvel zatâlinize mülâkî olmak ârzusundayım. Ancak, Samsun ve havâlisinin vaziyeti, âsâyışsizliği yüzünden fenâ bir âkabete dûçâr olmak mâhiyetindedir. Bu sebeple, burada birkaç gün kalmak zarûreti vardır. Bendenizi şimdiden tenvîre medâr olacak husûsât varsa, iş'arını rica eder ve gözlerinizden öperim, kardeşim.

9'uncu Ordu Kıtâatı Müfettişi Fahrî Yâveri Hazreti Şehriyârî Mîrîvâ
Mustafa KEMAL".

I. — 10 Temmuz 1919 da Vilâyâtı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesine Aza ve

II. — Bu Şubenin "Faâl Heyeti"ne Birinci-Reis Seçilmesi:

Yukarıda işaret edildiği gibi, 8 Temmuz 1919 Salı gecesi saat 20.50 de Ordu Müfettişliği ve Askerlik Mesleğinden istifasını, Mâbeyin vasıtasıyla Padişah'a duyurduktan sonra Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün Erzurum Valiliği'ne elyazısıyla, aşağıdaki dilekçeyi vererek, ve bu metni, XV. Kolordu Matbaasında yüzlerce bastırarak, başka yerlere ve suretlerini, bu Kol-

ordunun şifreli telgrafıyla, Kolordu Kumandanlıklarına³ gönderdi. (I. BELGE):

Erzurum, 9/7/(13)35 (1919)

“Erzurum Vilâyeti Aliyesi’ne

Mübarek Vatan ve Milleti, parçalanmak tehlikesinden (kurtarmak); ve Yunan ve Ermeni âmâline kurban etmemek için açılan Mücâhede-i Milliye uğrunda, milletle beraber serbest sûrette çalışmağa, sıfatı resmîye ve askeriyem, artık mâni olmağa başladı. Bu gayeyi mukaddese için milletle beraber, nihayete kadar çalışmağa, mukaddesâtım nâmına sözvermiş olduğum cihetle; pek âşıkı bulunduğum Silki Celîli Askerî’ye, bugün veda ve istifa ettim.

Bundan sonra, gaye-i mukaddese-i milliyemiz için, her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere, sinei milletde bir ferdi mücâhid⁴ suretiyle bulunmakta olduğumu, tamimen arz ve ilân eylerim.

(İmza)
M. KEMAL”

(Erzurum Valivekilinin havalesi) “Kalem’e, fi 10 Temmuz sene (13)35 (1919)” Bu Beyanname, Erzurum Valiliği Kalemince, “Numara 346” ile

³ Genelkurmay Başkanlığımıza bağlı “Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı”ndaki Arşiv’de “Erzurum Kongresi Dosyası”nda, “D(osya) 1335/4-2; F(iş) 1”deki, bir gün önceki tarihle, bilhassa “Erzurum, 8 Temmuz 1335” (1919) yazılı Basma Beyannamenin başında, mürekkepli kalemle, şu Kolordulara gönderildiği belirtilmiştir (II. Belge): 15 K., 3 K., 20 K., 13 K., 12 K., 14 K.” Bunun son satırındaki “bulunmakta olduğum”dan sonrasına el yazısıyla, şunlar eklenmiştir: “olduğumdan, tekmil Müdafaa-i Milliyye ve Reddi-İlhak Cemiyetleri’ne; Merâkizi Mülkiyye ile, Ahziasker Şuabâtı vasıtasıyla, vatanın en hücrâ köşesine kadar tebliğ ve ifhâmına tavassut ve delâleti serî’ai vatanperverilerini, hassaten rica eylerim. Üçüncü Ordu Müfettişi (ve)Fahrî Yâveri Şehriyârî Mirlivâ”

Böylece, Basmadaki, “olduğumu tamîmen ‘arz ve ilân eylerim” ibareleri çizilerek, şifreli telgraftan çıkarılmıştır. Birinci satıra da, Basma nüshalarda, “kurtarmak” sözü, ilâve edilmiş ve en alttaki “Mustafa Kemal” adının üzeri, teker teker, siyah mürekkeple “M. Kemal” diye imzalanmıştır.

⁴ M. Kemal Paşa, daha Amasya’da iken, oradan, İstanbul Polis Müdürü Miralay Halil Beyefendi’ye, 22 Haziran 1919 da yazdığı mektupta; “Her ne şekil ve suretde olursa olsun, Anadolu’da Sine-i-Millet’de kalarak, İstiklâl ve mevcûdiyetimiz uğrunda çalışmağa, karar verdim” diye başlıyordu (Harp Tarihi Arşivi-D. 335/4-1. F. 9 ve 9-1 Müsveddesi).

gelen evrak dosyasına konmuştur. Sonradan Erzurum Vilâyeti'nin, Kongre ve M. Kemal Paşa ile ilgili belgeleri, rahmetli M. Cevat Dursunoğlu'nun delâletiyle, buradan aldırılarak, 1942 de Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde hususî kanunla kurulan, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü"nün Arşivi'ne verilmiştir. Bugün bu belgeler, adigeçen Arşivde, "24" Sayılı Dosyada bulunmakta olup, buradan alarak Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, bunun ve 10 Temmuz 1919 tarihli Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in Beyannamesinin metin ve klişesini, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları"nın Onbirincisi olarak 1969 da Ankara Üniversitesi Basımevi'nde bastırılan, "Erzurum Kongresi ile ilgili BELGELER" kitabına (s. 15-16, 53-54) almıştır. M. Kemal Paşa'nın elyazılı Beyannamesi'nin aslı, 24 Sayılı Dosyada, "3536" sırasında kayıtlıdır. Erzurum Valiliğinden Ankara'da adigeçen Arşiv'e intikal eden belgelerden 16 sının, iyi çekilmemiş fotoğrafları, bugün Erzurum'da Kongre Binası'ndaki duvarlara asılı bulunan camlı ve çerçeve- li BELGELER arasındadır. Erzurum Valiliği, Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey'in Beyannamesi'ni⁵ de alınca, o gün, Dahiliye Nezareti'ne yazdığı "Mahrem" yazısına, her iki Beyannamenin suretlerini ekliyerek, göndermiştir. Vilâyetin yazısının sureti, şöyledir (DTCF. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 24/3531):

⁵ Aynı Arşiv'de, 24/3537 sayıda bulunan elyazılı Beyannamenin aslı şöyledir (II. BELGE):
Erzurum, 10/7/(13)35

"Erzurum Vilâyet-i Aliyyesi'ne"

"Vatan ve Milletimizin inkırâz ve inkisâmî kat'isini tamamiyle hazırlamakta olan bugünkü düşman harekâtı; ve bütün eli-ayağı bağlı kalan Dersaadet'deki Hükümet-i Merkeziyemiz'in nâcârî yüzünden vâki mûmâşâtı karşısında; hakkını, toprağını, istiklâlini müdâfaa ve muhâfazaya azmeyleyen cereyân ve irâde-i milliyeye uğrunda, bir ferdi âciz olarak çalışmak için, Dersaadet'den çıktım. Aydın tarikiyle gelerek, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle, bütün Rûfekasının Cihâd-ı Millisi'ne iştirak eyledim."

"İstanbul'un solgun ve mahsûr siması altında, kaynayan dindar, nâmuskâr ve harâretli bir kan vardır. Payitaht'ın bütün nâmûskâr ricâli, ulemâsı ve bilfi'îl temasta bulunduğum Hüdâvendigâr (Bursa), Aydın (İzmir), Karasi (Balıkesir), Ankara, Sivas Vilâyetleri'nin Tabakaati-Milliyesi, tamâmiyle bu ruh ile mütehallî olup, mübarek Anadolu'nun kudreti milliyesine, rabti ümid ve ârnâl eylemiştir."

"Vatan ve Millet'in hâlâsı; ve İstiklâl ve Makam-i Saltanat ve Hîlâfet'in masûniyyeti bilfi'îl temin olununcaya kadar, Mustafa Kemal Paşa ile beraber, nihayete kadar çalışmağa, mukaddesatımız namına, ahd ü mîsâk eylediğimizizi, arz ve ilân eylerim."

"Bahriye Nâzır-ı Esbakı"
(İmza) "Hüseyin RAUF" (ORBAY)

(Vali'nin kaydı) "Kaleme Fî 10 Temmuz Sene (13)35 (1919).

“Dahiliye Nezareti’ne Arıza,

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile, Bahriye Nâzırı Esbakı Rauf Bey taraflarından, Vilâyet’e yazılan 9 ve 10 Temmuz sene (13)35 tarihli Tezkirelerin suretleri, manzûri Sâmiî Nezâretipenâhîleri buyurulmak üzere, leffen takdim kılınmakla, ol bâbda takdîm. 10 Temmuz sene (13)35.

10 Temmuz sene 35, yazıldı.”

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in Beyannameleri’nin birer basılı nüshası, “Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukukî Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi”ne de, 9 Temmuz 1919 günü gelmişti⁶. O akşam toplanan bu Ce-

⁶ O zaman V.Ş.M.H. Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi’nin “Kâtibi” olan rahmetli M. Cevad DURSUNOĞLU, 1946’da Ankara’da basılan “*Millî Mücadelede Erzurum*” kitabında (s. 92-94), hâtıralarının bu bölümünü, şöyle anlatıyor:

“9 Temmuz 1335 (1919) sabahı, Yaver Cevat Abbas (GÜRER) Bey (Mustafa Kemal Paşa’nın istifasını bildiren) Beyanname’yi getirdi. Aynı günde (Hüseyin) Rauf Bey de, ...“Mustafa Kemal Paşa ile beraber, nihayete kadar çalışmağa, mukaddesatımız namına ‘ahd ü misâk’ eylediğini, ayrı bir mektupla bildiriyordu.”

“Bütün rütbe ve memuriyetlerinden ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa, bir ferd-i millet olarak, milletin başına geçiyordu. Bunun için, milletin müdafaasını temsil eden Müdâfaa-i Hukuk’un (Cemiyet’in) da başına geçmesi gerekti. O gün, yeni durumu müzakare ederek, aşağıda örneği yazılı tezkere ile (Süleyman) Necati’yi, Paşa’ya gönderdik; ve (yapacağı) ilk toplantının zamanını bildirmesini, rica ettik. Bu tezkerede, (Hüseyin) Rauf (OR-BAY) Bey’in de, İkinci-Reisliği kabulü, rica olunuyordu.”

“Bu büyük olay, (Erzurum’un haftalık) Albayrak Gazetesi’nin 14 Temmuz 1335 (Pazartesi) tarihli 15’inci sayısında, şu kayıtle halka ilân olunmuştu:

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin yukarıya dercettiğimiz istifa (Beyân)nâmesi, bir azm ü îmân vesikasıdır. Milletde henüz eski kanın sönmemiş olduğunu gösterir, muazzam hüccettir. Anafartalar’da şeref-i milliyi, tarihin nesli hazırdan beklemekte olduğu mukaddes vazîfeyi a’lâ ve i’lâ eden bu Muhterem Kumandan’ı, bugün de Mücâhede-i Milliyeye’nin başında görmek, mesud bir temaşadır. Kemal-i azm ü imanla Müdâfaa-i Hukuk-ı Vatana hasr-i vücûd eden Mustafa Kemal Paşa’nın etrafında Millet, pâk, nezih, parlak bir hâle teşkil etmektedir. Böyle temiz, fedâkâr rûhların ittihâdından, milletin hürriyet ve istiklâl gibi, iki mukaddes nurunun doğacağı, şüphesizdir. ‘Azm ü îmân, her müşkili iktihâma göğüslemeye kâfidir.”

“(Mustafa Kemal) Paşa o gün/10 Temmuz 1919 Perşembe / öğleden sonra saat dörtte, o zaman (şimdiki Adliye ve eski Vilâyet Konakları, 12 Mart 1918 Erzurum’un kurtuluşundan az önce Ermeniler tarafından yakılmış bulunduğu, beylik yapının yokluğundan) Müstahkem Mevki Karârgâhı olan ve şimdi Cumhuriyet Caddesi’nde (Circimesultan Künbedi karşısındaki) Dursun Cinisli’nin oturduğu (iki katlı yerli kâğır yapı) evde, İlk Heyet-i Faâle Toplantısı yapıldı.”

“Toplantıya, adları yukarıdaki tezkerede yazılı beş kişiden başka, (Hüseyin) Rauf Bey’le, (XV. Kolordu Karârgâhı, Eski İdadî ve şimdiki “Şair Nefi Ortaokulu” binasında bu-

miyetin İdare Heyeti, ertesi 10 Temmuz 1919 günü, her iki millî kahramanımızı Cemiyete Aza alarak, kendilerinin "Heyet-i Faâle"lerine Birinci-ve İkinci-Reis olmalarını dileyen 10 Temmuz 1919 günlü yazılarını, ikisine de sundular. Bunlardan, Mustafa Kemal Paşa'ya yazılan "191 Numara"lı yazının müsveddesi, DTCF, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde 38/4516 sayıda olup, metin ve klişesi, B.S. BAYKAL Bey'in adı geçen "*Belgeler*" kitabında (s. 17-18,55) verilmiştir. Bunun temiz yazılıp M. Kemal Paşa'ya gönderilen aslının sureti de, "Nutuk"ta 36. Vesika olarak, verilmiş ve bundan önce de, şu izahatta bulunulmuştur ("*Nutuk*", M.E. Bakanlığı Yayını, 1951 İstanbul, I. 63):

"Erzurumlular'ın Yardımları.—Efendiler, Askerlik'den istifamı müteakib, Erzurum halkının, bilâistisna, ve Vilâyât-i Şarkıye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi'nin, hakkımızda pek bâriz bir surette gösterdikleri itimad ve samimiyetin, bende bıraktığı unutulmaz hâtırayı, burada, alenen zikretmeği bir vecibe addederim."

"Cemiyet'in Erzurum Şubesi'nden aldığım, 10 Temmuz 1919 tarihli Tezkere'de, Cemiyet'in başına geçmemi ve Heyeti-Faâle Riyaseti'ni kabul etmemi teklif ediyorlar; ve beraber çalışmak üzere tayin ve tefrik ettikleri beş zatın isimlerini bildiriyorlardı."

"Bu beş zat: (Eski Kaadî ve Mebus, Erzurumlu Nâibzade Hoca Mehmed) Râif (DİNÇ) Efendi, Mütেকaid Binbaşı (Karşlı Hatunoğlu ailesinden Edirneli) Süleyman Bey, Mütেকaid Binbaşı (Erzurumlu Kazanasmazoğlu ve "Küçük" lakaplı) Kâzım (YURDALAN) Bey, (Albayrak İlkmektebi ve

lunan) Kâzım Karabekir Paşa da, iştirak etmişlerdi. Sekiz kişinin oturabileceği basit bir masanın etrafında, toplandık. Mustafa Kemal Paşa, arkası (kuzeydeki) pencereye dönük olarak, masanın baş tarafında oturdu. Bir tarafında, Cemiyetin Reisi Râif (DİNÇ) Efendi, diğer tarafında Kâzım Karabekir Paşa, yer aldılar. Raûf Bey'le bizler de, boş kalan yerlere oturduk."

"Masanın üstüne, bir Avrupa Haritası yayılmıştı. Paşa, bu harita üzerinde, dünyanın o günkü siyasi ve askerî durumunu, en ince noktalarına kadar bize izah etti. Bundan sonra, Türkiye'nin siyasi ve askerî durumuna geçerek, millî bir müdâfaanın teşkilâtlandırılmasından başka, yapılacak birşey olmadığını; bunun da, Millet'in İrâdesini temsil eden Müdafaa-i Hukuk (Cemiyeti) eliyle mümkün olduğunu anlatarak; savaşın sonunda, çeşitli ihtilâflara düşen İtilâf Devletleri'nin, (bize karşı) hiç birşey yapamayacakları neticesine vardı..."

("Kâzım Karabekir Paşa'nın konuşmasından sonra,) tekrar sözün idaresini eline alan Mustafa Kemal Paşa, acele yapılacak işler üzerine kısaca görüştüğten sonra, Cemiyet'in kendisine gösterdiği güvenden, çok mütehasis olduğunu; ve bundan sonra da aynı enerji ile çalışacağımızı umduğunu, söyleyerek, (saat 21 e doğru) toplantıyı bitirdi."

Albayrak Gazetesi (Sahibi ve Müdürü (Kişili, Hukukçu ve Muallim Hacı-hâfızoğlu Süleyman) Necati (GÜNERİ) Bey, (Almanya'da Pedagoji Enstitüsü Son Sınıfından, Yedeksubaylığa alınma yüzünden ayrılan, Maarifçi Erzurumlu), Dursunbeyzade (Mehmed) Cevad Bey idi. Bahsettiğim Tez-kere'de, (İngiltere'de Deniz Kurmay Subaylığı Stajı görmüş, Emekli Deniz Kurmay Albayı ve Eski Bahriye Nâzırı, Hüseyin) Rauf Bey'in de, Heyet-i Faâle Riyaseti-Saniliği'ne intihap edildiği, bildiriliyordu.”

“Bu tarihlerde (Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti) Erzurum Şubesi Heyeti İdaresi Reisi (Erzurumlu Nâibzâde Hoca Mehmed) Râif Efendi ve Aza: (Erzurumlu, Müftü-Nâibi Hâci Recebefendizade) Hâci-Hâfız (Mehmet Hilmi ÇORAPSIZ) Efendi, (Kars Eşrafından Hatunoğlu ailesinden Edirneli, Mütেকait Binbaşı) Süleymân Bey, (Erzurumlu, Emekli Vilâyet Evrâk Müdürü) Maksûd (KAPIKAYA) Bey, (Erzurum Kümbetköylü, Avukat Genççağazâde) Hüseyin Avni (ULAŞ Bey), (Erzurumlu, Avukat) Mesûd (ÇANKAYA) Bey, (Kişili, Muallim-Hukukçu-Gazeteci Süleyman) Necati (GÜNERİ) Bey, (Erzurumlu, “Dolmasayanlar”dan Nâmikefendizade Çiftçi) Ahmed (Mümtaz ERVERDİ) Bey, (Erzurumlu, Kazanasmazoğlu, Küçük-) Kâzım (YURDALAN) Bey, ve Kâtip (Erzurumlu, Dursunbeyzade Mehmed) Cevat (DURSUNOĞLU) Bey idi”.

“*Nutuk*, Vesika, 36” yazılanlar (Süleyman Necati elyazısıyla müsveddenin aynı⁷, III. BELGE):

(Cemiyetin giden evrak sırası) “Numro 191” Erzurum, 10.7.1335 (1919)

“Mücâhidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne”

(Cemiyet İdare Heyet-i Azasından beş kişinin adları, sol üst köşede, şöyle gösterilmiştir:)

“Heyet-i İdare Reisi, (Eski Kadı, Eski Mebus Mehmed) Râif (DİNÇ) Efendi Hazretleri,

⁷ B.S. BAYKAL, adı geçen BELGELER, s. 17-18 metin, 55 kliše. TİTE. Arşivi, 38/4516. Fakat, en sonda mürekkebin kaymasından “10 Temmuz”daki sıfırın “6”ya benzer olmasından, “*NUTUK*”la olsun karşılaştırmadan, bu belgenin tarihi (s. 18), “16/ Temmuz/ 1335” gösterilmiştir.

Heyet-i İdare Azasından	:	Mütekaid Binbaşı (Edirneli Hatunoğlu ailesinden) Süleyman Bey,
” ” ”	:	Mütekaid Binbaşı Kâzım (YURDALAN) Bey,
” ” ”	:	Albayrak Gazetesi Müdüri (Süleyman) Necati (GÜNERİ) Bey,
” ”	:	(Cemiyet Kâtibi) Dursunbeyzade (M.) Cevad Bey.”

“Vatanı, parçalanmaktan; Hukuk-ı Milliye ve Saltanat ve Hilâfeti, çiğnenmekten kurtarmak emeliyle açılan Mücâhede-i Milliye’ye, bilisti’fa bir ferdi mücâhid sıfatıyla iştirâk buyurduklarına dair, desti tevkîre alınan fi 9 Temmuz sene (13)35 (1919) tarih ve 346 numaralı Tezkire-i Aliyyeleri, umumî bir vecd ü ihtirâm ile alındı.”

“Tarihimize kıymetli sahifeler ilâve eden hayat-i askeriyeinizden çekilmek yolundaki fedakârlığı, minnet ve şükranla karşıladık. Erzurumlular’ın, Zatiâli-i Vatanperverânelerine karşı beslemekte olduğu itimad ve hürmeti, bu vesile ile de arzı, bir vecibe addetdik. Samimî ihtirâmlarımızı sunarken, Cemiyetimizin başına geçerek, Vatan’ın temini selâmetine ve Hukukî Millet ve Saltanatın muhafazasına matûf Âmâlî Milliye’nin tahakkukuna, hasri himmet buyurmalarını, müsellemler olan hamiyeti vataniyelerinden temennî eyleyiz.”

“Leffen takdim kılınan talimatda (Cemiyetin Erzurum Şubesi’ne ait “Teşkilât Nizamnamesi”nde⁸) muharrer olduğu vechile, vezaifi muhtelif-i vataniye ile mükellef bulunan Heyeti-Faâle’miz Riyaseti’nin, Zâtı-Sâmîleri; ve Riyaseti-Sâniyesi’nin, Muhterem (Hüseyin) Rauf Beyefendi Hazretleri tarafından kabul buyurulmasını; ve Heyeti marûzaya Heyetimizden de, bâlâde esâmîleri muharrer zâtların tayin ve tefrik edildiğinin arzıyla, temennü muvaffakiyât ve kesbi şeref eyleyiz, Efendim Hazretleri.” “Fi 10 Temmuz sene (13)35 (1919).”

“Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

Erzurum Şubesi (Reisi)

(İmza) RÂİF” (DİNÇ)

⁸ Bunun sureti, C. DURSUNOĞLU’nun “Millî Mücadelede Erzurum” kitabında (s. 149-150) vardır. Râif (DİNÇ) Kitapları arasındaki basılı nüshanın altında, mürekkeple: V. Belge 3 Nisan 1335 (1919)” tarihi yazılmış ve çizilmiştir.

III. — 20 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve Hüseyin Rauf Bey'in Erzurum Kongresi'ne, Erzurum Mümessili Olmaları:

Bu işin gelişerek nasıl olduğunu, yine rahmetli M. Cevat DURSUN-OĞLU'nun "*Millî Mücadelede Erzurum*" kitabındaki (s. 97-100) hâtueralarından öğreniyoruz:

"İkinci bir toplantıda, Kongre'nin 23 Temmuz'da açılması, kesin olarak kararlaştırıldı; ve vilâyetlere bildirildi.... (Cemiyetin Erzurum'daki) gece toplantılarına, Mustafa Kemal Paşa da, bir-iki defa iştirak etmişti. Her şey, yolunda gidiyordu. 9 Temmuz 1335 (1919) de Paşa, askerlikten ayrıldığı için, artık açıktan açığa Kongre'ye iştirak edecekti. Reisliğe seçilmesi de, tabii idi."

"Fakat, tam bu günlerde, ortalığa garip bir hava esmeğe başladı. Paşa'nın, (1911'de İtalyanlar ile yaptığımız) Trablusgarp Savaşı sırasında Derne'de mücâhede arkadaşı ve mutemedi olan Eski Kocaeli Mutasarrıfı İbrahim Süreyya YİĞİT (1880-1952) ve yakınlarından Eski Bitlis Valisi (Ahmed) Mazhar Müfit KANSU (1874-1948) Beyler, o günlerde (Yukarı-Mumcu Mahallesi'nde Çaykara'daki eski Alman Konsolosluğu ve sonraki Vali Konağı'nda, M. Kemal Paşa ve Rauf Bey ile birlikte kalırken) Cemiyet'le temaslarını sıklaştırarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, Kongre'ye girmesi ve Reisliği hakkında, ayrı ayrı bizleri istimzâca çalışıyorlardı. Bu istimzaçlara, bir mana vermemekle beraber, Paşa'yı Heyet-i Faâle Reisliği'ne seçmiş olduğumuzdan, Kongre'ye girmesini tabii buluyorduk. Kongre Reisliği'ne seçileceğinden de, şüphemiz yoktu. O zaman bu iki arkadaş, hemen hepimizden aynı cevabı aldılar. Biz bunda tereddüde mahal görmediğimizden, bunu tabii saydığımızı söylüyorduk."

"Bir toplantıda Paşa, (Hüseyin) Rauf Bey'le kendisinin, Erzurum merkezinden (Merkez Kazası'ndan, Kongre'ye Mümessil) seçilmek istediğini ima etti. (Cemiyet Şubesi'nin Reisi) Râif Efendi; (21 Haziran 1919 daki Vilâyet Kongresi sonunda) Erzurum Merkezinin seçimi yapılmış olduğunu; ve kendisi ile, Kâzım (YURDALAN)ın ve benim seçildiğimi; bunun için, seçimi henüz yapılmamış olan bir vilâyetten bu seçimin sağlanmasını, ileri sürdü. Paşa, galiba, başka bir vilâyette bu seçimin, dedikodu doğuracağını düşünerek, millî harekete ilk merkez olan ve Doğu Vilâyetleri'nin en büyüğü bulunan Erzurum'u tercih ediyordu. Bu mesele o gün, kötü bir konuşma konusu olmak istidadımı göstermeğe başlamıştı."

"Politika sezişi çok kuvvetli olan ("Küçük" lakâplı, Emekli Binbaşı) Kâzım (YURDALAN), benim yanıma gelerek, bizim istifa ederek, Pa-

şa'nın ve Rauf Bey'in seçimlerini sağlamamızı teklif etti. Benden muvafakat cevabı alınca, işi açıkladı. Kimse, birşey söyleyemedi. Paşa da, işin bu kadar kolaylıkla hallinden, çok memnun oldu. Yalnız o gün Cemiyet'ten (Merkez binasından) ayrılırken, Kâzım'la bana —'Peki siz ne olacaksınız? Kongre'ye girmeyecek misiniz, bu nasıl olur?', diyerek, durumumuzu anlamak istedi. Biz de, yarı şaka: —'Paşam, bizim yerimize de, istifa edecekler bulunur, biz şimdi bununla uğraşacağız', cevabıyla kendisini tatmin ettik. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Nutku'nda (1951 İstanbul baskısı, I. 64), bu olaya şu satırlarla işaret etmektedir: 'Bundan başka, bizim, Erzurum Kongresi'ne girmemizi teshil için, Kongre'ye Erzurum Mümessili olarak seçilmiş olan, Mütেকaid Binbaşı Kâzım (YURDALAN) ve Dursunbeyzade Cevad (DURSUNOĞLU) Beyler, istifa ettiler.'

İşte bu husustaki Belge, bugün Ankara'da "Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın Arşivi'nde, "Erzurum Kongresi Dosyası"nda, "D. 1335/4-3 ve F.1" de bulunmaktadır. Arkasında, en üstte mürekkeple: "Râif Efendi Hazretleri'ne" kaydı ve ters yönde ortaya yakın, enine kurukalemle çekilmiş iki çizgi arasında, M. Kemal Paşa'nın el yazısıyla, aynı kalemle, "Bizim için istifa edenler" ibaresi yazılıdır. Klişesini verdiğimiz Belge'nin yazıları, şöyledir. (IV. BELGE):

"Vilâyât-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Riyaseti'ne"

Erzurum, 20 Temmuz 335 (1919)

Evelce müzakere edildiği vechile, yerlerimize Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendi intihap edilmek üzere, Umumî Kongre-i Erzurum Mümessilliği'nden istifa eylediğimizi arz ederiz.

Dursunbeyzade
(İmzalar:) M. Cevad (DURSUNOĞLU)

Mütেকaid Binbaşı
Kâzım (YURDALAN)

Yazı, mürekkeple ve Cevad DURSUNOĞLU'nun el yazısıyla. Sağ alt köşesine, kurukalemle, galiba M.Kemal Paşa'nın el yazısıyla, "Umumî Kongre" adı, kalın yazılmıştır.

Bu durumun ortaya konmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa'nın, Vilâyât-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Erzurum Şubesi yerine, bu Cemiyet'in İstanbul'daki Umumî Merkezi'nden Erzurum Kongresi'ne

Mümessil tayin edilmesi için, XV. Kolordu şifresiyle ve Ankara'da XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat (CEBESÖY) aracılığı ile, İstanbul Merkezi Reisliğine, "Pek acele" bir telgraf yazıldığını, görüyoruz. Yine Cevat DUR-SUNOĞLU, "*Millî Mücadele'de Erzurum*"da (s. 103-104), şunları belirtiyor:

Erzurum Kongresi'ni, "Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" ile, "Trabzon Muhâfaza-i Hukuk Cemiyeti"nden seçilip gelen Mümessiller yapıyordu. "Arkadaşlar, bu Kongre'nin bağımsız olmasına temayül etmişlerdi. Fakat, her nedense Reis Râif Efendi'nin zihni, bir Nizamname meselesine takılarak, (Cemiyetler Kanunu'ndaki) mevzuata uymak için, Kongre'nin, İstanbul'daki Merkez (yani, Aralık 1918 başlarında İstanbul'da kurulan Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukukı Milliye Cemiyeti⁹) adına açılması; ve Umumî Merkezin de temsil edilerek, Merkez Mümessili'nin (Kongre'ye) Reislük etmesi üzerinde ısrar ediyordu.....(Erzurum'daki Şube) Müdâfaa-i Hukuk'da saatlerce süren sert tartışmalardan sonra; hem Reisimiz'i (Râif Hoca'yı) ve hem de Trabzonlu arkadaşlarımızı tatmin eden bir şekil bulundu: Râif Efendi, aynı amaçla kurulan (V.Ş.M. Hukukı Milliye ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk ile Diyarbakır Müdâfaa-i Vatan Heyeti gibi) çeşitli Cemiyetler'in Kongre'ye iştirakleri dolayısıyla, ortaya çıkan durumu İstanbul'a bildirecek; ve bu yüzden, daha umumî şekil alan Kongre'de, Mustafa Kemal Paşa'ya, Umumî Merkez adına, oy vermek ve mütalea beyan etmek salâhiyeti verilmesi, telgrafla istenecekti; ve Paşa, Kongre'ye Riyaset edecekti."

"*Nutuk*" (1951 baskısı, I. 63-64)da Gazi M. Kemal Paşa, bu işi, şöyle anlatıyor:

⁹ Aralık 1918 başında İstanbul'da Divanyolu'ndaki bir binada kurulan ve Reisliği'ni, Eski Hicaz Valisi ve yaşlı bir zat olan Harputlu Ahmed NEDİM Bey'in yaptığı "Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", uğursuz Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesi'nde yer alan "Vilâyât-i Sitte" (Sivas, Ma'mûretilaziz, Diyarbakır, Van, Bitlis ve Erzurum gibi Altı-Vilâyet) bölgesinin, Ermeniler için koparılmaya hazırlığına karşı kurulmuştu. Öteki kurucuları, şu aydınlarımızdı: Diyarbakırlılardan: Eski Bağdat Vâlisi Edîb-Şâir Süleyman NAZÎF, Eski Beyrut Vâlisi ve Mâbeyn-i Humâyûn Başkâtibi Müftizâde İsmâil Hakkı (APAYDIN), Pirinççizâde FEYZİ, Zülfizâde ZÜLFİ, Câvid (EKİN); Erzurumlu: İstanbul Baro Reisi (Anayasa Profesörü) Celâleddin ÂRİF, Eski Mebus Nâibzâde Mehmed Râif (DİNÇ), Eski (Doğu-) Bâyezit Mebusu ŞEFİK; Sivash: Günlük "Le Pays" gazetesini İstanbul'da çıkaran Muttalib (ÖKER), Eski Mebus RASİM; Erzincanlı: Eski Mebus Sağıroğlu SABİT, 'Amucezâde HÂLET; Vanlı Eski Mebus MÜNİB. Süleymân NAZÎF'in idaresindeki günlük "Hâdisât" gazetesi, bu Cemiyetin fikirlerini yayıyordu. Bitlisli Eski Mebus Müftigiller'den SADULLAH Bey'in de, kuruculardan olduğu söylenir (ki, Erzurum Kongresi sonunda, "Temsil Heyeti"ne seçilmişti.)

“Erzurum Şubesi, İstanbul’daki Merkezi İdare Riyasetleri’ne isâle çalıştıkları bir telgrafla, Merkezi Umumî namına, beyanı rey ve mütalea eylemek salâhiyetinin, bana verildiğinin telgrafla işârını da, rica ettiler (*Nutuk*, Vesika, 37).”

Erzurum’dan, 4 Temmuz 1919 gününden beri yapıldığı gibi, Kolordu şifresiyle (21 Temmuz 1919 da, XV. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir Paşa’ya, Harbiye Nezareti’nden “Üçüncü Ordu Müfettişliği Vekâleti resmen verilmişti), “Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânı Harbiye Reisi Miralay Kâzım (Dirik)” imzası ile, “Pek aceledir, Şifre 162” sayısıyla, “Ankara, Yirminci Kolordu Kumandanı (Ali) Fuat (Cebesoy) Paşa Hazretleri”ne yazılan Telgrafın başında: “Hoca Râif (Dinç) Efendi Hazretleri’nin işbu Telgrafnâmesi’ni, emniyetli bir surette Dersaadet’e keşide ve isaliyle beraber; bir cevabının yine aynı tarikle müstacelen celb ve tebellûğü, istirhâm olunur.”

“21.7.1335” tarihli ve “Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Reisi Râif” imzalı bu Telgraf, “Dersaadet’de Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaai Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Riyaseti’ne” gönderilip; yapılacak Erzurum Kongresi’nin durumu ve Mustafa Kemal Paşa’nın Askerlikten İstifa Beyannamesi’nin özeti verildikten sonra, en sonunda şunlar isteniyor:

“Millet ve Vatan uğrunda, bu suretle ibrazı fedakârî eden bu Zâtı ‘Âliye karşı, yine kendisini bir hıdmeti mübeccele-i vataniyeye davet suretiyle haklarında, Heyet-i Aliyyeleri tarafından ibrazî âsâri takdir ve tebcilde bulunmuş olmak üzere, Merkezi Umumî Heyet-i Aliyyesi namına da, beyânî rey ve mütalâa eylemek vazife ve salâhiyetinin, Paşay-ı Müşârüni-leyh’e verildiğinin, telgrafla emir ve iş’âr buyurulması, pek münasip olacağını arz ve istirham cylerim.” (Buna hiçbir cevap alınamamıştır).

IV. — 23 Temmuz 1919 Çarşamba Günü, Erzurum Kongresi’ne Reis Seçilmesi:

“Nutuk”ta (1951 baskısı, I. 68) Gazi M. Kemal Paşa, “Erzurum Kongresi’nde görülen tereddütler” küçük başlığı altında, şöyle diyor: “Efendiler, hâtıra olarak, küçük bir noktaya da, işaret etmek istiyorum. Benim, Erzurum Kongresi’ne Aza olarak girip girmemekliğim, şâyânı teemmül görülmüş olduğu gibi, Kongre’ye dâhil olduktan sonra da, Reis olup olmamaklığım üzerinde, izhârî tereddüt edenler bulunmuştur. Bu tereddüdü izhâr edenlerden bir kısmının mülâhazâtını, hüsnüniyet ve samimiyetlerine atfetmek câiz olduğu halde; diğer bazı kimselerin bu hususda,

tamamen samimiyetden uzak, bilakis, maksadi mel'anet takip ettiklerine, daha o zamandan şüphe kalmamıştı.”

Bu hususa açıklık getirmek için, Cevad DURSUNOĞLU, “*Millî Mücadelede Erzurum*”da (s. 99-100), “Sayın İbrahim Süreyya YİĞİT’in hâfızasına müracaat ettim” diyerek, ondan aldığı yazılı “bir vesika”dan, şunları naklediyor:

“...Kongre’yi hazırlayan hamiyetli ve ateşli gençler, Mustafa Kemal Paşa ile temas ediyorlar; ve Kongre’nin Reisliği’nde, Müşârünileyh’in bulunmasını arzu ediyorlardı. Bir müddet sonra, nereden geldiği malûm olmayan, bir hava esti: Paşa’nın Kongre’de bulunması, noktai hücum teşkil edeceği mütalâasıyla, evvelki kararı bozan bir cereyan başgösterdi.”

“Bu hâdis, Atatürk’ü müteessir etmişti. Bu vaziyet hakkında, Erzurum Valiliği’nden azledilen Münir (AKKAYA) Beyle birlikte, Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa’nın ziyaretlerine giderek, suitefehhümü (yani, Trabzon Vilâyeti Mümessillerinden gençlerin, başımızda bir asker bulunursa, bu millî harekete Avrupa Devletleri, halkın kendi davranışı gözüyle bakmaz, yollu iddiaları) ve fena havayı, kendilerine bildirdik. Müşârünileyh’in (Trabzonlu yaşlı ve sözü geçer Mümessillerini ikna ederek) müdahalesiyle, mesele halledildi.”¹⁰

Gerçekten de, 23 Temmuz 1919’da Kongre açıldığı sırada mevcut 47 mümessilden 38 i, Mustafa Kemal Paşa’nın Kongre Reisi olması yolunda reylerini verdiklerinden, “İlk Günün Zabtı”na da, böylece geçmiştir (V. BELGE).

¹⁰ Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, daha 13 Temmuz 1919 günü, Kolordu Kalemî’nden şu tezkereyi Mustafa Kemal Paşa’ya yazarak, kendi eliyle ona takdim etmişti:

Erzurum, 13.7.1335 (1919)

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne”

“Hidemât ve fedakârlığı, bütün cihanca müsellemler olan; ve Ordu ve Millet’in mâbihilif-tihân bulunan Zâti-Sâmîleri’nin, istifaya mecburiyetinden dolayı, Şahsım ve Kolordum, son derecede müteessirdir. Yalnız, gaye-i mukaddese-i milliyemiz için, mücadeleden hiçbir ân geri durulmıyacağı hakkındaki, vaadi Samîleri’yle mütesellî olduğumuzu ‘arz ile; vatan ve Milletimiz için, her türlü mesâ’ide, Cenâbi-Hakk’ın muvaffakiyetler ihsân buyurmasını tazarrû eder; ve Kolordumun, ihtirâmât ve ta’zîmâtî mahsûsasını, takdim eylerim, Efendim.”

Onbeşinci Kolordu Kumandanı
Mirlivâ (Tümgeneral)
Kâzım KARABEKİR

(Kâzım KARABEKİR, “*İstiklâl Harbimiz*”, 1960 İstanbul, s. 77).

V.—7 Ağustos 1919'da, Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyetine, Erzurum Mümessili Seçilmesi:

7 Ağustos 1919 günü biten Erzurum Kongresi, o gün, bu Kongre'yi yapan "Vilâyât-i Şarkıye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" ile, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti"ni birleştirip, kaynaştırarak, "Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti" adını vermiş; Kongre, her zaman toplanamayacağından, onun yetkilerini kullanacak, 9 kişilik bir "Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti"ni de seçtirmişti.

Temsil Heyetine seçilmesi hususunda M. Kemal Paşa, "Nutuk"ta (I. 68-69), şunları belirtiyor:

"Kongre'nin hitamından iki-üç gün evvel, diğer bir münakaşa da, mevzuibahis olmağa başlamıştı. (Kongre Mümessili olmayan) bazı samimî arkadaşlarım¹¹, benim Heyet-i Temsiliye'ye dahil olarak, alenî faaliyetimi, mahzurlu görüyorlardı. Mütalâaları, şu noktalarda hulâsa edilebilir:

"Millî teşebbüsât ve faaliyetin, bütün manâsiyle Millet'de olduğunu, hakikaten millî olduğunu göstermek lâzımdır. Bu takdirde teşebbüsât, daha kuvvetli olur; ve kimsenin, suitefsirine ve bilhassa ecnebilerin menfî düşüncelerine, mahal bırakmaz. Fakat, tanınmış ve bâhusus Hükûmet-i Merkeziye'ye ve Makamı Hilâfet ve Saltanat'a karşı âsî vaziyete düşmüş; noktai hücum teşkil eden benim gibi bir adamın, bütün bu Teşebbüsâtı Milliye'nin başında bulunduğu görülürse, faaliyetin, makaasidi millîye müstenid olmaktan ziyade, hususî emeller istihşâline matûf telâkki edilmesine imkân olur. Binâenaleyh, Heyet-i Temsiliye, Vilâyât ve Müstakil-Sancakların seçeceği zevât olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterebilir."

Yukarıdaki görüş ve düşünceler, Kongre Mümessilleri'nden daha çok, Gazi'nin "Nutuk"ta, "bazı samimî arkadaşlarım" dediği şu beş kişiye âit olup, onların, 5 Ağustos 1919 gecesi, M. Kemal Paşa'nın isteği üzerine, iki tabaka kâğıda, "tam hürriyet-i fikriyye" ile yazdıkları kendi kanaatleridir. Bu iki tabaka kâğıdın yazıları, İ. Süreyyâ YİĞİT'in verdiği surete göre "Millî Mücadelede Erzurum"unda (s. 101-103), önce C. DURSUNOĞ-

¹¹ "Samimî Arkadaşlar"ının, 5 Ağustos 1919 günü, M. Kemal Paşa'nın sorduğu suallere, yazılı ve imzalı cevaplarını yazan: 1-Albay Kâzım (DİRİK), 2-Husrev (GEREDE), 3-Mazhar Müfid (KANSU), 4-İbrahim Tali (ÖNGÖREN), 5-İbrahim Süreyyâ (YİĞİT) olduğu, anlaşılıyor. (Cevat DURSUNOĞLU, "Millî Mücadelede Erzurum", s. 101-103; Mazhar M. KANSU, "Erzurum'dan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber", I. 110-112).

LU'nun sonra da, Mazhar M. KANSU'nun "*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*" kitabında (I. 110-112), neşredilmiştir. Bu yazılı ve beş imzalı kâğıtlar, bugün "Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı"nın Arşivi'nde: "A. III-2. D. 14.F.7-1"de bulunmaktadır. Neşirlerinde, tek-tük atlatma ve yanlışlar bulunduğundan, bunların doğru metnini, burada vermediği uygun bulduk:

(1. Yaprakta):

a) "1 — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, noktai hücum teşkil ettiği cihetle, Heyet-i Temsiliye'ye girmemesi. (Çıkma cümle) Eğer Azası, ekseriyetle Müşârunileyh'in intihabına talip ve tarafdâr ise, mutlaka kabul ile, reddolunmaması."

"2 — (Hüseyin) Rauf Beyefendi, Heyet-i Temsiliye'ye girerek, manzûmei dahilîyi elinde tutması; ve dağılmak tehlikesine karşı bulunması—herhalde bu noktada Müşârunileyh'e, fedakârlık düşer—. Ve bu suretle, Heyeti Temsiliye'de cereyân edecek malûmât ve mukarrerâta, daima Heyeti Mahsusamız'ca¹² vâkıf bulunulması; ve Ecnebler'in müracaatına karşı, hâizi kelâm ve maruf bir simânın görünmesi." "Fî 5 Ağustos sene 335 (1919)"

(Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Reisi, Manastırlı Miralay)

(İmza) Kâzım (DİRİK).

b)"1 — Heyeti Temsiliye, Vilâyât ve Müstakil-Sancaklar'ın seçeceği zevat olmalıdır. Ancak bu suretle, millî bir kuvvet gösterilebilir."

"2 — Kemal Paşa Hazretleri, Rauf Beyefendi gibi şahısların girmeleri, harekât ve teşkilât-ı milliyenin, sırf bu gibi zevat tarafından yapıldığı hissinin vermektense başka bir zararı olamaz."

¹² Burada adigeçen "Heyet-i Mahsûsa", M. Kemal Paşa ve Hüseyin Rauf Bey'in 3 Temmuz 1919 da Erzurum'a gelişlerinden sonra, "Erzurum Kalesi Muhâfızlığı" binasında 5/6 Temmuz'da "gizli ve ilk toplantı"yı yapan, sonra da bazı geceler toplanan ve "Husûsî Komite" de denilen, şu zatlardan kurulmuştu: "Mustafa Kemal Paşa (Başkan), Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım KARABEKİR Paşa, Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey, Erzurum Valisi Münir (AKKAYA) Bey (sonra, azledilince, İstanbul'a gitmiştir), (Eski) İzmit Mutasarrıfı (İbrâhim) Süreyyâ (YİĞİT) Bey, Ordu Müfettişliği Erkân-ı harp Reisi (Manastırlı, Miralay) Kâzım (DİRİK) Bey, Erkân-ı harp Binbaşısı Husrev (GEREDE) Bey, Doktor Binbaşısı (İbrahim) Refik (SAYDAM) Bey ve (Eski Bitlis Valisi) Mazhar Müfid (KANSU) ("*Nutuk*", I. 43-45; "*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*", I. 30, 33-34).

“3 — Ahvâli mühimmede, Heyet-i Temsiliye, zaten bu gibi eşhasın kıymetdar muâvenetlerine, arzi iftikaar eyliyeceği, pek tabiidir.”

(Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânıharp Binbaşısı)

(İmza) Husrev (GEREDE)

(2. Yaprakta:)

c) “Heyet-i Temsiliye’yi teşkil edecek zevat, bu ismin icap ettireceği umûr ve hususatı tedvir için lâzımgelen evsafı haiz iseler, o halde, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’yle Rauf Beyefendi’nin girmesine, lüzûm görmem. Fakat, aksi takdirde, istihdâf edilen gaye, zîr ü zeber olacağından; herhalde, Paşa Hazretleri’yle Rauf Beyefendi’nin girmesini lâzım değil, elzem bulurum.”

(Eski Bitlis Valisi) Mazhar (Müfit KANSU).

ç) “Heyet-i Temsile, buradaki Kongre Azaları tarafından intihap olunmayıp, Vilâyât veyahut Elviye-i-Müstakille Heyeti Merkeziye’leri tarafından intihap olunmalıdır. Vilâyetler, ikişer; Müstakil-Livâlar, birer kişi intihap etmelidir.”

“Heyet-i Temsiliye’ye, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’yle Rauf Beyefendi’nin dahil olması fikri aleyhinde olduğumu, arzetmişdim. Ancak, intihap olunacakların, mazbut ve muktedir adamların intihap olunamayacağı mütalâasına mebnî, Rauf Beyefendi’nin ve hattâ (Kongre’nin Amasya Mümessili, İbrahim) Süreyya Beyefendi’nin de dahil olmasını, tecvîz etmekdeyim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Sivas Kongresi’nin neticesine kadar, serbest bir halde bulunmalıdır.”

(Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi, Dr. Miralay) İbrahim Talî (ÖNGÖREN)

d) “Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in Heyet-i Temsiliyede bulunmasında, lüzûm ve menfaat vardır. Bulunmadıkları suretde, hiçbir kıymeti haiz olamayacak olan Heyet-i Temsiliye’den, bir hizmet ve menfaat vârid değildir. Meydana gelen bu ittihad, derhal inhilâl edecek, kuvvet dağılacaktır.”

“Paşa, ile Rauf Bey, Heyet’de buldukları surette, gerek şahıslarına, gerek bu Cemiyet’e vuku bulacak taarruzlar, daha sehil defedilir. Kongre’nin arzuyu umumîsi de, Müşârunileyhümânın, herhalde, Heyet-i Temsiliye’ye dahil olmaları cihetindedir.”

“Erzurum, fi 5 Ağustos sene 355(1919), (Saat) 11.30 sonra (23,30 demektir) (Eski Kocaeli Mutasarrıfı, Erzurum Kongresi Amasya Mümessili)

İbrahim Süreyya (YİĞİT)¹³

7 Ağustos 1919 Perşembe günü Kongre'nin son oturumunda verilen bir karara göre, her Vilâyetin Mümessilleri, dört kişilik “Temsil Heyeti” “Azâ Namzedleri”ni birer kâğıda yazarak, imzalayıp Kongre Divanı'na vermişlerdi. Bu arada, Mustafa Kemal Paşa adını en başa yazan “Erzurum Vilâyeti Temsil Heyeti Azası Namzedleri” yazılı 12 imzalı kâğıt, bugün Ankara'da, “Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi”ndeki “Erzurum Kongresi Dosyası”nda ve işaret edilen sıradadır. Sivas Vilâyeti adına onbir Mümessilin imzasıyla verilen dört namzedin başında da, “Bahriye Nazırı-Esbakı Rauf Beyefendi” yazılmış olup, bunun da aslı, aynı dosyadadır. Biz, Erzurum Vilâyeti Temsil Heyeti namzetlerine ait olan ve ATESE Arşivi “Erzurum Kongresi Dosyası”nda bulunan belgenin, suret ve klišesini veriyoruz (VI. BELGE):

Mustafa Kemal Paşa,
Râif (DİNÇ) Efendi,

Hınıs Mümessili (Eşraf'dan Alâeddinbeyzâde Mehmed) Celâl Bey,
Kiğı Mümessili (Eşraf'dan Yazıcızâde Mehmed) Said Bey.

“Erzurum Kongresi Riyaseti Aliyesi'ne”

“Erzurum Vilâyeti namına, Heyet-i Temsiliye Azalığı'na, isimleri yukarıda yazılı zevat, namzed olarak gösterildiği, arz olunur”. (Aşağıdaki adlar, hep imzadır) 1- Eleşgird Mümessili Maksud, 2- Tercan Mümessili Ahmed Mümtaz, 3- (Karakilisa/Ağrı İl merkezi Karaköse Mümessili) Süleyman Necati, 4- (Tortum Mümessili) Kâzım (YURDALAN), 5- Narman Mümessili Said, 6- Kiğı Mümessili Sabri, 7- Hınıs Mümessili Mehmed Celâleddin, 8- Erzurum (Mümessili) Hüseyin Rauf, 9- Diyadin Mümessili İsmail Hakkı (NALBANTOĞLU), 10- Hasankale Mümessili Battâl (EYİĞÜN), 11- Hasankale (Mümessili) M. Cevad (DURSUNOĞLU), 12- İspir (Mümessili) Cemal (AKSU). (Hınıs Mümessili Mehmed Celâleddin'in kendi imzası üzerine koyduğu, çekilme kaydı:) “Nefsime kail

¹³ Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, A III-2 D. 14 F. 7-1.

olamadığım, muhâkemei vicdanımla tenevvür etmiştir. Bu sayede, diğer üçüne razıyım.”

VI. — Kongrenin son (7 Ağustos 1919) günü, son oturumunda, Erzurum Adayı *M. Kemal Paşa*’nın *Temsil Heyeti*’ne seçilmesi:

Kongre’nin Son ve Onüçüncü İçtima’nın Birinci ve İkinci Celse’lerinde (Aynı Arşiv, D. 1335/4-3.F.15-6) “Zabt”ın ilk sahifesinde (satur, 19-24, 30-32) şu bilgiler veriliyor:

Reis Paşa— Müsaade ederseniz, her Vilâyetin verdiği (Temsil Heyeti Azâsı olacak) namzetlerin mazbatalarını okuyalım. “Muvâfıkdır” (sesleri). Okundu. Meâlî: Erzincan nâmına: Erzincan Müftüsü (sonra B.M.M. I. Dönem Erzincan Mebusu, Hâfız-) Osman Fevzi ve (I. Dönem Erzincan Mebusu, Nakşbendî Şeyhi) Şeyh Hâcî (Ahmed) Fevzi Efendiler; Trabzon namına: (I. Dönem Rize Mebûsu, Hemşinli/Muallim ve Gazeteci Memişoğlu Hoca-Mehmed) Necâtî Efendi, (I. Dönem Trabzon Mebusu seçilip, Ankara’ya giderken, 6 Mayıs 1920 günü Çarşamba-Samsun arasında yollarını kesen eşkiyaca soyulup, şehid edilen, Maçkalı, Mafarkın/Silvan’dan 1507 de kaçıp, “Trabzon Sancakbeyi Şehzâde Yavuz Selim”e sığınarak Maçka’ya yerleştirilen Türk hükümdar sülâlesi Eyyûbîler soyundan, eski Trabzon Mebusu, Eyyûbîzâde Mehmed) İzzet Bey, (Eski Trabzon Mebusu, Fen ve Hukuk Fakülteleri mezunu, Trabzonlu Hâcisâlihoğlu) Servet (Siret) Bey, (Ordu Mümessili Avukat) Hasan (Hilmi KORAL) Efendi; Erzurum namına: Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK), (Eski Kaadî ve Erzurum Mebusu, Erzurumlu Nâibzade Hoca Mehmed) Râif (DİNÇ) Efendi, Kiğı Mümessili (Birinci Cihan Savaşı bölge halkı kahramanlarından Çeteci ve Eşrafdan, Çiftçi, Yazıcızâde Mehmed) Said, Hınıs Mümessili (Eşrafdan Çiftçi, Alâeddinbeyzadeler’dan Mehmed) Celâl(eddin) Beyler; Bitlis namına: Mebusi Sâbık (Müftûgiller’dan) Sadullah Efendi, Siirtli (I. Dönem Siirt Mebûsu) Necmeddin Efendi; Sivas nâmına: (Hüseyin) Raûf Bey (ORBAY), (Emekli Kurmay Albay, Eski Halep Valisi ve 1877 de Kars Cephesinde Türk Ordusunda Ruslar ile savaşan ve Petersburg Süvari-Subay Mektebi Mezunu Dağıstan-Osetli Ulubey “Kundukh” ailesinden Musa Paşa’nın oğlu, I. Dönem Amasya Mebusu ve Hariciye Vekilimiz) Bekir Sami (KUNDUĞ) Bey, (Şebin-) Karahisar Mebusi Sâbıkı (Mesûdiye Mümessili, Serdarzade Mehmed) Mustafa, Suşehri (Mümessili, Çiftçi, Çeçenzâde İsmâil) Hakkı Beyler’in namzed olduğu anlaşıldı. ... (Gümüşhane ve Torul Mümessili, Kadirbeyoğlu) Zeki Bey. Van, Diyarbekir, Harput (Ma’ mûretil’ azîz), bilahire intihap yapacaktır.”

(İkinci Celse) “Reis Paşa—Bitlis Vilâyeti, evvelce (Birinci Celse’de) iki namzed göstermişti. Halbuki, iki zat daha ilâve ediyorlar. İsimlerini okuyalım; o suretle tashih ve ilâve ediniz. Okundu: (Bitlis Mutki) Khuyutlu Aşiret Reisi (ve 1916 da XVI. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile yakın dost olup, çetesiyle Ruslarla, sonra da Ermenilerle savaştan halk kahramanı, Mîrzâzâde) Hacı-Musa (Ağa), Muş Belediye Reisi Behlül Beyler. İlâve edilmiştir meâlinde ibaret idi.”

Erzurum Kongresi’nin son gününün İkinci-Celse’sinde, yapılan Temsil Heyeti Azası seçiminin sonu, o günkü zabtın 2. sayfasında (Arşiv, D. 1335/4-3.F. 15-7), şöyle belirtilmiştir:

“İntihap reylerini toplamak üzere, (Vilâyetler adına seçilen) (Erzurum’dan) Cevat (DURSUNOĞLU), (Trabzon’dan, Gümüşhaneli) Zeki (KADİRBEYOĞLU), (Sivas’tan, Tokatlı ve “Kabadayı” lakaplı Belediye Reisi Mehmed) Rifat (ARKIN) Beyler, birleştiler.”

“Reisi Paşa—Reyler okunacaktır. (Alınan Rey sayılarıyla birlikte) Okundu: Erzurum namına: Mustafa Kemal Paşa-46, Raif Efendi-36; Bitlis namına: Sadullah Bey- 45, Hacı-Musa Bey-45; Sivas namına: (Hüseyin) Rauf Bey-46, Bekir Sami Bey-34; Trabzon namına: Servet Bey-42, İzzet Bey-38; Erzincan (Sancağı) namına: Hâci-Fevzi Efendi-40 rey ile (bu 9 zat), Heyeti Temsiliye Azalığı’na tayîn olunmuşlardır. -Alkışlar-.”

Aynı Arşiv’deki seçim dökümü tablosu da (VII. BELGE), bu sonuçları gösteriyor.

Yukarıdaki 9 zattan, iki Bitlis Mümessili ile Sivas adına seçilen Bekir Sami Bey, Erzurum’a gelmemişler ve gıyapdan seçilmişlerdi. Geri kalanlar da, aynı günün akşamı, aralarından sözlü olarak, Mustafa Kemal Paşa’yı, Temsil Heyeti Reisi seçtiler. Bu yüzden, Gazi, “Nutuk”ta (1951 baskısı, I. 83), şunu belirtiyor:

(Bütün yurt ölçüsünde bir Kongre yapmak üzere 29 Ağustosta Erzurumdan ayrılıp 2 Eylül 1919 da Sivas’a gittiğimizde) “Nihayet, Heyeti Temsiliye Azası olarak, Erzurum’dan (ben, Rauf Bey ve Raif Efendi ile) üç kişi, Erzincan’dan (aldığımız Şeyh-Fevzi Efendi) bir kişi ve Sivas’ta bulduğumuz Bekir Sami Bey’le beş kişi olduk; ve Sivas Kongresi’ni vücuda getiren Murahhasların vesikalarını tedkik lüzumu hissolunduğu zaman, ben, (Reis sıfatıyla) orada şöyle bir vesika yazdım ve (Erzurum’da yaptırılmış olan) Heyet-i Temsiliye Mührü’yle mühürledim.”

“Heyet-i Temsiliye’den: Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ulemâ’dan Râif Efendi, Şeyh-Fevzi Efendi, Bekir Samî Bey.”

"Bervecchi bâlâ esamîsi maruz Zevat, Şarkî-Anadolu namına, Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere, Erzurum Kongresi'nce memur edilmiştir."
-Mühür-

VII. — M. Kemal Paşa'nın 27 Ağustos 1919'da, Resmen "Erzurum Fahrî-Hemşehrisi Olması:

Rahmetli M. Cevad DURSUNOĞLU, "*Millî Mücadelede Erzurum*" kitabının (s. 139-140 daki) "Mustafa Kemal Paşa Erzurumlu Oluyor" başlığı altında, bu uğurdaki hâtıralarını, şöyle anlatır:

"Ağustosun yirmibeşi (doğrusu, yirmidördü) Paşa, şimdi (Çaykara Mescidi yanındaki eski Alman Konsoloslugu yeri, sonra Erzurum Vali Konağı/Lojmanı olan) Çocuk Esirgeme Kurumunun Bakımevi (1981 "Atatürk'ün 100. Yılı"nda, "Atatürk Müzesi" olarak tahsis edilen) binada oturuyor¹⁴. Kâzım (YURDALAN), Necati (GÜNERİ) ve ben, o akşam Paşa'yı ziyarete gitmiştik. Mutat kahvelerden sonra, tatlı bir sohbet başladı. Söz hep, bundan sonra yapılacak işler üzerinde dolaşıyordu. Sıra, -Erzurum Kongresi'nin 7 Ağustos 1919 tarihli 10 maddelik "Beyanname"sinin 8. Maddesinde: "Hükûmet-i Merkeziyemiz'in, Meclis-i Millîyi hemen ve bilâîfâtei zaman toplaması; ve bu sûretle, mukadderâti millet ve memleket hakkında ittihaz edilecek bilcümle mukarrerâtı, Meclis-i Millî'nin murakabesine arzemesi, mecburîdir" diye yer alan- Meclisi Mebusan'ın, bir ân önce toplanarak, iradei milliyyenin tecellisine geldi."

"Paşa, kendisinin Erzurum'dan Mebus seçilmek istediğini; ve ilk ihtilâl adımını attığı bu tarihî şehri temsil etmek şerefini, her yere tercih edebileceğini, anlattı. Bu arada, "maskati-re'si (=doğum-yeri) olan Selânik'i hatırlayarak; insanın, doğduğu ve büyüdüğü yerin, yabancılar eline geçmesindeki acıyı, gözleri yaşararak tekrarladı. (16 Şubat 1916 günü Rus işgaliyle ve Aralık 1917 de başlayan Ermeni Komitelerinin mezaliminden sonra, 12 Mart 1918'de) yeni istilâdan kurtulmuş olan Erzurum'da bizler, bu (acılar-acısı) duyguyu, çok iyi anlıyorduk. Bizleri de, acı bir keder sardı. Kâzım (YURDALAN), Erzurum'un geçmişte yetiştirdiği kahramanlar arasına, bir kahramanın daha girmesi şerefini bize vermesini; ve bunun için de, nüfusunu Erzurum'a nakle muvafakat buyurmasını, rica etti.

¹⁴ Bu binanın, Ekim 1924'te Erzurum'da, dışkapısı için bir altın-anahtar yaptırılarak, vilâyetçe tapusunun Cumhurbaşkanlığı Gazi'ye verilmesi ve durumu için bakınız: Dr. M. Fahrettin Kırzoğlu, "*Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki Evi*", Atatürk Üniversitesi (Cumhuriyetin) "50. Yıl Armağanı", 1974 Erzurum, I. Cilt, s. 189-196.

Paşa, çok mütehasis oldu. Böyle bir teklifi kabul etmeği, bir şeref bildiğini, söyledi.”

“Sohbet, başka vadilere geçti; ve gece yarısından epey sonra, Paşa’dan ayrıldık”.

“26 (doğrusu, 25) Ağustosta Müdafaa-i Hukuk’ta toplanarak, Cemiyet adına, aşağıdaki mektubu yazdık. Süleyman Necati GÜNER’in elyazısıyla olan müsveddesinin aslı, Cevad DURSUNOĞLU’nda idi; ondan, biricik evlâdı olan kızı Almanca Hocası Leman BUDAK Hanım’a intikal etmiştir. Metni ve klişesi, B.S. BAYKAL’ın “BELGELER” kitabında, s. 37,59 da verilmiştir. Biz, kızındakinin fotoğrafını aldık. Bunun, Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen temiz nüshası, bugün, “Harp Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’nde “Klasör 21; Dosya 1335/7; Fihrist 1”de bulunmakta olup, sureti, “Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları-ATATÜRK SERİSİ No. 6, s. 109 da ve Belge 27 olarak verilmiştir. Biz, anılan aslının suretini veriyoruz (VIII. BELGE):

“Mücâhid-i Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne”

“Bu memleketin tarihinde, şehrimizin nasıl bir nurlu mevkii varsa, Erzurum tarihinde de, Zât-ı Âlî-i Vatanperverleri, öyle bir mevkii mahsus ihraz eylemişlerdir.”

“Hayât-ı mücâhidânelerinde, bu suretle mühim hâtıralara sâhip bulunan Erzurum’un evlâdı miyânında, İsm-i Âlileri’nin görünmesi, bütün Hemşehrîler’ce mûcibi şeref ve mefharet addedileceğinden; ve maskatire’s’leri istilâ altında bulunduğundan, burada tavattun ile, Hemşehrîliğimiz’i kabul buyurmanızı, istirham eyleyiz. Fî 25 Ağustos sene 1335 (1919)¹⁵”.

“Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
Erzurum Heyet-i Merkeziyesi Reisi”
(Emekli Binbaşı Edirneli) SÜLEYMAN (Mühür)”.

¹⁵ Rahmetli M. Cevad DURSUNOĞLU’nun nakledilen hatırasında, (s. 139), bir gün sonraki tarihlerin: “Ağustosun yirmibeşi”nin, 24 Ağustos; ve “26 Ağustos”un da 25 Ağustos olarak düzeltilmesi gerektiği, suretini verdiğimiz Arşiv’deki belgenin üzerinde: “Fî 25 Ağustos sene 1335” kaydının bulunmasıyla ortaya çıkıyor.

Klişesi verilen müsveddede, son cümle, “kabul buyurmanızı temenni eyleyiz” biçimindedir; gönderilen temizde ise: “kabul buyurmanızı istirham eyleyiz” diye, daha hürmetli yazılmıştır.

Bu belgenin bulunduğu 21 Sayılı Dosya, "İstanbul Meclisi"ne aittir. Belge 23 × 20,5 santim boyunda birinci hamur kalınca beyaz kâğıda mor mürekkeple yazılmış olup, metni 6 satırdır. Adigeçen Cevad Dursunoğlu'ndaki müsveddesinde, tarih yoktur ve başlığı, sonradan başka bir elle ve kurşunkalemle: başa "Bismillâh" remzi yazılarak, altına "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri"ne diye yazılmıştır. Müsveddenin altında: Süleyman" (Edirneli), Süleyman Necati (GÜNERİ), Ahmed Mümtaz (ERVERDİ), M. Cevad (DURSUNOĞLU) ve sonradan kasden silinmiş bulunan "Hüseyn Avni" (ULAS) imzaları vardır.

Bu Tezkerе'nin yazılışından iki gün sonra, 27 Temmuz 1919 da M. Kemal Paşa'nın verdiği şu Cevab'ın aslı da, Cevad DURSUNOĞLU'nda idi ve Kızı Leman BUDAK Hanım'a intikal etmiştir (klişesi C. DURSUNOĞLU, "Millî Mücadele'de Erzurum", s. 140-141 arasında kaymak kâğıtta ilk defa verilmiştir; ikinci klişesi, B.S. BAYKAL'ın "BELGELER"inde, s. 60 tadır) Burada (IX. BELGE) aslının klişesini sunalım:

27/8/(1)335 (1919)

"Şarkî-Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi'ne.

Erzurum Hemşehriliğini teklif suretiyle, hakkımda bu kerre de izhâr buyurulan âsârî muhabbet ve samimiyetin, müteşekkirim. Tarihî olan Erzurum'un, bu Erler-Yatağının Hemşehrilere miyânında bulunmak, âcizleri için en büyük saâdetdir. Erzurum Nüfusu'na kaydımın icrası için, ("Nüfus Kâğıdı", Yâver Cevad Abbas GÜRER ile Nüfus Müdürlüğü'ne gönderilerek) muameleye tevessül edildiğini beyan; ve revâbiti kalbiyye ve samimanemi teyid eylerim, Efendim.

Şarkî-Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsilîyesi Azası'ndan
(İmza) M. KEMAL
(altında ince yazı ile) Mustafa KEMAL."

Rahmetli M.C. DURSUNOĞLU ("*Millî Mücadelede Erzurum*", s. 140) diyor ki, Cemiyetimizin yazdığı Hemşehrilik Teklifi Mektubu'na, "27.8.1335 tarihinde Yaver Cevat Abbas (GÜRER) Bey, şu cevabı getirdi.

Türklüğün Anadolu'daki en eski Kalesi'ne, en kahraman şehrine, asrın En Büyük Türkü, Hemşehri olmuştur.”

K. Kemal Paşa'nın yazdığı yukarıdaki cevabın bir temiz ve imzalı sureti, bugün, Ankara'da “Harp Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi”nde: Klasör 21, Dosya 1335/7. F.1-1” de olup, faksimilesi, “Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı-Resmî Yayınları- ATATÜRK SERİSİ No. 6, s. 109 da “Belge 28” olarak verilmiştir.

Aynı Arşiv'de (D. 1335/7, F.1-1) bulunan 21 × 34 santim boyundaki birinci hamur esericidedid kâğıda, “Erzurum, 26/8/335” tarihinde mor mürekkeple yazılan cevabın, sonra kuru kırmızı kalem ve kurşun kalemle yapılan düzeltmeleri vardır. Sonra Yâver, kırmızı mürekkeple bunun temizini, altına yazmış ve ertesi günkü tarihle, mor mürekkepli temiz metni, Cemiyete götürmüştür. İlk müsvedde, M. Kemal Paşa'nın Erzurum ve doğduğu Selânik üzerindeki duygularını belirtici değerinde olduğundan: İlk metni, hep büyük harflerle, kırmızı kuru kalemle tashihi ise kurşun kalemle olan düzeltmeyi “turnak içinde” olarak, aşağıya alıyoruz:

ERZURUM

26/8/335 (1919)

ERZURUM HEMŞEHRİLİĞİNİ TEKLİF SURETİYLE HAKKIMDA YENİDEN bu kerre de İZHÂR BUYURULAN TEVCİH VE TEVECCÜH-İ VATANPERVERÂNENİN, ÂCİZLERİNDE HUSÛLE GETİRDİĞİ FAHR Ü İBTİHÂC CİDDEN PEK BÜYÜKTÜR. Âsâr-ı muhabbet ve samimiyetin, müteşekkiriyim.

TARİHİ OLAN ERZURUM'UN, BU ERLER YATAĞININ, HALÂS-I UMUMÎ-İ VATAN ÜZERİNDE İFA EDEGELDİĞİ AZİM TESİRİN NETÂYİCİ OLARAK, KARİBEN VATANIMIZIN HALÂS VE İSTİKLÂLİ TEEYYÛD ETTİĞİ DAKİKADA; MASKATİ-RESİMİN ÂLÂMÎ ZİYÂİ, BÜYÜK ERZURUM'UN HÂTİRAİ AZM VE MEVCÛDİYETİYLE TELÂFİ EDİLMİŞ OLACAĞINA, HİÇ ŞÛPHE YOKTUR. Hemşehrileri miyanında bulunmak, âcizleri için, en büyük saâdetdir. (Kurşunkalemle düzeltme) “Erzurum Nüfûsuna, mübârek(çizilmiş) muamelei kaydiye(“ye” çizilmiş)min icrası için, icabi muâmeleye tevessül edildiğinin beyanı(“in beyanı” çizilmiş) beyan ve VESÛKÂİ ŞÛKRAN VE HÛRMETİMİ TAKDİM, REVÂBITİ KALBİYE VE SAMİMÂNEMİ, TE'YİD EYLERİM, EFENDİM”.

Erzurum Kongresi'nin 50. Yıldönümü'nü 1969 da kutlarken, İstanbul'da Darphane'de, bir yüzünde "fesli, sivil Mustafa Kemal Paşa" portresi, arka yüzünde "Erzurum-Timsali Çifteminareli-Medrese" resmi bulunan Altın ve Gümüş Madalyalar ile Bronz yaka rozeti yaptırmış bulunan "Erzurum Tarihini Araştırma ve Turizm Derneği" Başkanı sıfatıyla, Erzurum Nüfus Müdürlüğü'ne, 27 Ağustos 1919 da M. Kemal Paşa'nın, "Erzurum Nüfusu'na kaydı"nin fotoğrafını almak üzere, başvurduk. "Maalesef, 1925 Daire yangını"nda, bütün Erzurum Merkezi ve Köylerinin Nüfus Kütük Defterlerinin yandığını öğrenerek, çok üzüldük. Aynı 1925'in songüzünde "Erzurum Dâireleri Yangını"nda, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 da "Erzurum Kongresi"nin yapıldığı, o zamanki "Erzurum İdâdîsi" ve 1915 den önceki Ermeni "Sanasaryan Lisesi" binasının da yandığı; bunun yerine 1930 larda, şimdiki "Atatürk Yapı-Sanat Okulu"nun yapıldığı, biliniyor. Burası, bugün "*Erzurum Kongre Müzesi*" adı ile bazı mümessil fotoğrafları, hâl tercümeleleri ve belge fotokopileri ile donatılmış bulunuyor.

M. Kemal Paşa, "Şarkî-Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi" ile, 29 Ağustos 1919 da Erzurum'dan ayrılıp Sivas'a gideceği sırada, Orduya ait üç eskimiş otomobille hareket ediyordu. Temsil Hey'eti'ne, harcanmak üzere, bin lirayı, Müdâfaai Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Merkezinin vermesi gerekirdi. Bunun, nasıl bulunup verildiğini, Cevat Dursunoğlu ("*Millî Mücadelede Erzurum*" s. 137-138), şöyle anlatıyor:

"Paşa, hareket hazırlığında. İçimizden Paşa ile, en çok Kâzım (YURDALAN) temas ediyor. Bir gün, birkaç arkadaş (Süleyman) Necati (GÜNERİ)nin evinde toplanmıştık. O gün, Mustafa Kemal Paşa'nın yanından gelen Kâzım, arkadaşlara: Paşa'nın yola çıkmasını sağlamak için, bizim para temin etmek vazifemiz olduğunu hatırlattı. Zaten Nizamname de, Temsil Heyeti'nin masraflarını karşılamak ödevini, Müdâfaai Hukuk Teşkilâtı'na vermişti".

"O zamanlar (henüz düşman işgal ve tahribinden kurtulalı 18 ay bile geçmemiş bulunan şehirde) bunu, Erzurum Müdâfaai Hukukundan başka bir yer, yapamazdı. Halbuki o gün Müdâfaai Hukuk'un elinde, yalnız seksen lira kadar bir para vardı. O zamana kadar halk'tan toplayabildiğimiz binbeşyüz lirayı, öbür Vilâyetlerden Kongre'ye gelmiş olan Azalar'ın yerleştirilmesi, telgraf muhabereleleri gibi, acele işlere harcamıştık. Hiçbirimizde de, para yoktu. Hepimiz, kuutilâyemût (=ölmeyecek derecede yiyecek)le yaşayabiliyorduk. Paşa'ya, hiç olmazsa, bin lira kadar bir para temin etmeli idik. Ama, nereden?"

“Böyle mühim bir zamanda, Cemiyet’in parasızlığını kimseye söyleyemezdik. Bu, bizim için, bir zaaf olurdu. İlk tedbir olarak, hepimiz, çoluk-çocuğumuzun ziynet eşyasına başvurmağı kararlaştırdık. Kadınların gözyaşlarına, bakmayacaktık. Fakat, bunların da boynunda, kolunda ne varsa, (Şubat 1916’da Erzurum, Rus ordusu işgaline düşünce Sivas’a doğru kaçışıldığında ve sonraki) muhacirlikte, ekmek parası olarak sarfolunmuştu. Hepimizi, bir düşünce aldı. Daha başlangıçta, bu kadar küçük birşey karşısında bunalırsak, büyük işi nasıl başaracaktık?”

“Heyet-i Faâle (Erzurum Merkezi İdare Heyeti) Azasından (Reis) (Karslı Hatunoğulları ailesinden Edirne doğumlu ve hiç evlenmemiş bulunan, Emekli Binbaşı) Süleyman Bey, Hızır gibi imdadımıza yetişti. Her anlamıyla kâmil bir insan olarak tanıdığımız (Hatunoğlu) Süleyman Bey, nasıl bir çıkmazda olduğumuzu görerek:

“Çocuklar, ben, bu işin çaresini buldum: Benim, tasarruf edilmiş dokuzyüz liram (1990 Ocak ayı başı rayiciyle, 1 Hamid altını = 225.000 liradan = 202.500.000 TL) var. Ben, altmış yaşını geçmiş bir adamım (o zaman 64 yaşında). Allahın rızasından, milletin selâmetinden başka, bir dileğim yok. Ben, bu parayı size veririm. Fakat, bu parayı verdiğimi, ne (M. Kemal) Paşa ve ne de başka hiçbir kimse bilmeyecek. İleride, Müdafaa-i Hukuk’un parası olursa, verirsiniz; olmazsa, helâl olsun. Ben, devletin verdiği tekaüt aylığı ile geçinir, giderim, dedi” (Ve, 1920 Ekimi sonunda Kars kurtulunca, 1920 sonlarında Erzurum’dan Kars’a, akrabası Hatunoğlu Haydar Bey’in yanına varıp, Kaleiçi Mahallesi’ne yerleşerek, 1924 güzünde, 69 yaşında iken, rahmete kavuştu).

“Hepimizin, gözleri yaşarmıştı. Bu adsız büyük adam bizi, o günkü en büyük kaygumuzdan kurtarmıştı. O gün, Süleyman Bey parayı getirdi. Yüz lira kadar da, aramızdan toplayarak, bin lira yaptık; ve Kâzım (YURDALAN) delâletiyle Paşa’ya ulaştırdık. Kâzım dönüştü, Paşa’nın çok memnun olduğunu, sevinerek anlattı.”

“Bu, görünüşte küçük, aslında çok büyük olan hadiseyi, bugüne kadar yalnız birkaç kişi bilmekte idi. Hadise, tarihleştiği ve Süleyman Bey’in vasiyetini saklamağa, lüzum kalmadığı için, bu birkaç satırı yazdım. Tanrı, her ikisine de, rahmet etsin,”

Mazhar Müfit KANSU da (“Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber”, I. 172), Erzurum’dan (29 Ağustos 1919’da) Sivas’a giderlerken, para yüzünden çok darlık çektiklerini; M. Kemal Paşa’nın, (Sivas’a giden He-

yet'in vekilharcı işini görmekte olan) kendisine verdiği "bin lira"yı, nereden aldığını sorduğunda, Paşa'nın: "-Müdafaa-i Hukuk'daki arkadaşların yardımı oldu", dediğini, anlatır.

VIII. - Aralık 1919 Sonunda, Son (IV.) Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne Erzurum Mebusu Seçilmesi (müddeti, 12 Ocak-23 Nisan 1920).

4 Eylül'de başlayıp, 11 Eylül 1919'da biten Sivas Kongresi'nde de, Erzurum Kongresi'nin kararları, ufak kelime veya cümlecik değişiklikleri ile, aynen benimsenmişti. Erzurum Kongresi'nin 4 Ağustos 1919 oturumunda benimsenen ve 7 Ağustos 1919 günkü son oturumda toptan kabul ve ilân edilen on maddelik "Şarkî Anadolu Vilâyât-ı Erzurum Kongresi Beyannamesi"nin 8. Maddesinde, "... (İstanbul'daki) Hükûmet-i Merkeziyemiz'in, Meclis-i Millî'yi hemen ve bilâ ifâte-i zaman toplaması; ve bu suretle, mukadderat-ı millet ve memleket hakkında ittihâz edilecek bilcümle mukarreratı, Meclisi Millî'nin murakabesine arzemesi, mecburîdir", deniyordu. 11 Eylül 1919 tarihli ve on maddelik Sivas "Umumî Kongre Beyannamesi"nin 8. Maddesinde de, bu cümleler aynen yer almış, ancak, "bilâifâte-i zaman" yerine, "bilâifâte-i ân" ve "ittihaz edilecek" yerine, "ittihaz eyleyeceği" deniyordu.

1912'de, Sultan Reşad çağında seçilen Üçüncü Mebuslar Meclisi, Birinci Cihan Savaşı boyunca, dört yıllık dönemi aşarak, yenilenememişti. Azasının çoğunu, milletin bıkığı "İttihad ve Terakki Fırkası" mensuplarının teşkil ettiği ve 1918'de kaybettiğimiz Irak, Arabistan, Yemen, Suriye ve Filistin gibi ülkelerin son temsilcilerinden bazılarının da evlerine döndüğü bu Meclis'i, basın ve milletin isteğine uyarak, 21 Aralık 1918 de, kanunî yetkisine göre fesheden Sultan Vahideddin, kanunî müddeti olan dört ay içerisinde yeni seçimlerle Dördüncü Meclis'in kurulmasına, "fevkalâde ahvâl" yüzünden tarafdar olmamış; Meşrutiyet idaresine rağmen, kendisinin tayin ettiği Sadriazamların seçtiği Nâzırlar ile, ülkeyi idare etmeği uygun görmüştü. Bu durum, millete ve ülkeye, çok ağıra mâloluuyordu: Mütareke şartlarının birer bahane ile çiğnenmesi ve ülkemizin yer-yer işgal edilmesi karşısında, milletin iradesi, kendisini gösteremiyordu.

İşte bu durumun daha çok sürmemesi için, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin seçtiği "Temsil Heyeti"nin "Reis"i sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi bittiği, günün ertesi, 12 ve 13 Eylül 1919 günlerinde, Kolordulara, Vilâyetlere, Sancaklara ve Belediyelere telgraflar ile verdiği talimatta: Hükûmetin seçimlere karar vermesine değin, telgraf ve posta ile haberleşme dahil, Anadolu'nun, İstanbul ile her türlü irtibatı kesmesi, bil-

dirildi. Ayrıca, "Sivas Kongresi Kararları" ile, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın güttüğü siyasetin tehlikelerini "teşrih" eden bir "Arıza"nın, Ayân'dan Müşir Fuad Paşa eliyle Padişah'a sunulması üzerine, 30 Eylül 1919'da Damad Ferid Paşa, Sadâret'ten çekildi. 2 Ekim 1919'da iktidara geçen eski Harbiye Nâzırlarından Ali Rıza Paşa, hemen, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi" Mustafa Kemal Paşa ile telgraf başında müzakereye girişerek, hem, Millî Harekâtı resmen tanımış oldu, hem de, seçimlerin yapılmasını kararlaştırıp, hükûmet programına almış; ayrıca, Meclis açılıncaya kadar, Galip Devletler ile Barış yapılmamasını benimsemişti.

Sivas Kongresi'nin bitiminden 19 gün sonra 30 Eylül'de, seçimleri yaptırmayıta inat eden Ferid Paşa'nın istifaya mecbur kaldığı gün, Temsil Heyeti Reisi ve "Erzurum Fahrî Hemşehrîsi" Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin, Mebusluk için Erzurum'dan "Namzed" gösterilmesi uğrunda girişimde bulunduğunu, görüyoruz. Bu sırada, yedi yıldan beri seçim yapmayan ve İmparatorluğunu kaybetmiş bulunan Osmanlı Devleti'nde, elde kalan Anavatanda, işgal altındaki İzmir/Aydın Vilâyeti dahil, yeniden seçim kütüklerinin yapılması da, Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin yapacağı işlerin başında geliyordu.

Sivas'ta Kongre'nin bitiminden 19 gün sonra M. Kemal Paşa, yapılacak seçimlerde, "Nefs-i Erzurum'dan Mebus olmağı" istediğinden, arkadaşları Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey'in imzasıyla ve Sivas'taki "Üçüncü Kolordu"nun şifresiyle, Erzurum'da "Onbeşinci Kolordu Kumandanı"na, uzun bir telgraf göndertti. Bu telgrafın 28 satır tutan kurşunkalemle (Yâver Hayatî'nin elyazısıyla) olan müsveddesi, "Harp Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi"nde, "D. 1335/7. F.5-3 ve F.5-4"te iki kâğıttadır. Bunda, aynen şunlar yazılıdır:

(Şifreli Telgraf)

Sivas, 30/9/1335 (1919)

"(Erzurum-) Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne" (iki yay içindeki ibareler, müsveddede, aynı kurşunkalemle çizilmiştir).

1. — "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Mebusluk için, alenen namzedliklerini vaz'etmek istemiyorlar. Bazı mahallerden kendisine, müracaatler vâki olmağa başladı."

"Kendi arzuları, Erzurumlular'ın hakkında ibraz eyledikleri fart-ı te-veccühe karşı, Nefs-i Erzurum'dan Mebus olmağı, tercih eylemektedirler. Maamafih, Erzurum'un, kendisini Mebus çıkarmak üzere kat'î bir kararı yoksa, (teklif olunan diğer mahallerden birini, esas alarak Mebus olmak) Mebusluk esas olduğundan, diğer mahallerden birinin teklifine muvafakat edeceklerinden, lûtfen, bu hususdaki mukarreratın, doğru(dan doğru)ya, 'âcizlerine, mahremâne iş'ârına inayetlerini, rica ederim.

"2. — Hoca-Râif (DİNÇ) Efendi Hazretleri'nin, Mesâilî-Millîye'de meşhud olan fart-ı gayret ve mütevaziane ihtimâmâtı, (herhalde) şâyân-ı şükran bir haldedir. Mîr-i Mûmâileyhin, Erzurum'dan ayrı bulunması, (kendisi için) ve bazı (zararlı.... .Mebus olarak) rûfekasının aleyhdar olması, vücudundan (istifade) Mebus olarak istifade imkânını selb-etmesi ihtimali, âcirlerini endişenâk eylediğinden; bu hususda, icap edenleri, Zât-ı Devletlerine has (üslûbu) samimane ile irşad buyurmanızı niyaz eder, iştiyakla gözlerinizden ve ellerinizden öperim, Efendim."

"Hüseyin Rauf (ORBAY)"

"Kapadım. Fî 30 minhu"
"H(ayâtî)

Üçüncü Kolordu Erkaniharbiye Reîsi
(Ahmed ZEKÎ)

Yukarıdaki belgenin 2. bendinde belirtilen "Hoca-Râif(DİNÇ) Efendi", Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne seçilmek üzere, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti, Sivas Kongresi'ne katıldığı için kendisine güvenip cephe aldığından, namzedliği bile kazanamadı. Bunu duyan M. Kemal Paşa üzülmüş olacak ki, Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum'dan yazdığı 8 Ocak 1920 tarihli cevapta: "Gerek Erzurum Heyeti Merkeziyesi'nin ve gerekse Hoca-Râif Efendi'nin, ahvali mahalliyeden şikâyetleri, sırf, Mebusluk intihabında araya giren ve her yerde zuhuru tabî olan hissiyatdır", deniyordu (Kâzım KARABEKİR, "İstiklâl Harbimiz", I.433).

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey'in yazdığı bu telgrafındaki isteği, fazlasıyla yerine getirerek, Erzurumlular ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üzerindeki, sevgi ve saygıya dayanan nüfuzunu kullanıp, işi yoluna koydurmuştu. Bunun üzerine, 19 Ekim 1919 günü, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkezi İdare Heyeti, aşağıdaki dört imza ile bir telgraf göndererek, "Meclis-i Millî"de Erzurum'u temsil etmesini diliyorlar (Telgrafın aslı, Harp Tarihi ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde "Klasör: 21, Dosya: 1335/7, Fihrist: 5-1" de

olup, Telgraf Nu. 16435/83 tür. Faksimilesi, “Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları-ATATÜRK Serisi No. 6, s. 117, Belge 29 olarak çıkmıştır). Müsveddesi (X. BELGE) şöyle yazılmıştır:

(Telgraf)

Erzurum, 19/10/(13)35 (1919)

“Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne”

(Sivas—Temsil Heyeti Reisi)

“Osmanlı Tarihi’nde mübarek bir nâma sahip bulunan Erzurum, fedakâr evlâdları arasında, Zât-ı Âlileri’ne müstesna bir mevki ayırmakla, saâdet hissetmiş; ve Meclis-i Millî’de kendisini temsil buyurmalarını da arzu eylemiş olduğundan, Merkez Sancağı¹⁶ Nâmzedliği’nizi vazetdiğimizi, ve Erzurum Kongresi’nde tebellür eden Makasid-i Milliyye’nin teminini, bu suretle de hasr-i himmet ve fedakârî eylemeniz emel ve temenniyâtının, izhâr edildiğini, arz ederiz.

(Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi, Hatunoğlu) “Mütakaaid Binbaşı SÜLEYMAN, Albayrak (Gazetesi) Müdürü Süleyman Necati (GÜNERİ), Mütakaaid Binbaşı Kâzım (YURDALAN), (Cemiyet Kâtibi) Dursunbeyzâde (Mehmet) Cevad (DURSUNOĞLU).”

Bu sırada Temsil Heyeti Reisi M. Kemal Paşa, İstanbul’dan Sadriazam Ali Rıza Paşa’nın, “Mülâkat” için Amasya’ya gönderdiği Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile görüşmek üzere, 16 Ekim’de Sivas’tan ayrılıp, 18 Ekim 1919’da Amasya’ya varmıştı (“Nutuk”, I.242). Bu yüzden, Amasya’dan yazdığı cevap ve teşekkür telgrafı, 20 Ekim 1919’da “Nısfülleyl (yarı gece)den sonra” Sivas’taki (Telgrafçı) aracılığı ile Erzurum’a gönderilmiştir. Bunun da aslı, aynı Arşiv’de: “Klasör: 21, Dosya: 1335/7, Fihrist: 5-2”de bulunmakta ve faksimilesi, adı geçen “ATATÜRK Serisi No. 6, s. 121’de ve 30. Belge olarak verilmiş olup, “M. KEMAL” imzasından sonraki, Yâver Mu-

¹⁶ 1919 yılında “Erzurum Merkez Sancağı”, şu Kazâları (İlçeleri) içine ahıyordu: 1- *Erzurum* (şimdiki Aşkale ve Çat dahil), 2- *Bayburt* (şimdiki Bayburt İli’nin bütünü), 3- *Khuns* (Tekman ve Karayazı dahil), 4- *Tercan* (Çayırılı dahil), 5- *Pasınlar* (Horasan İlçesi dahil), 6- *İspir*, 7- *Kiskim* (1925’te Artvin’e bağlanan “Yusufeli”), 8- *Törtum*, 9- *Namruvan* (Narman), 10- *Kığı* (Karlıova dahil, Bingöl İli’ne verilmiştir) (“Sâlnâmei Vilâyeti Erzurum”, XIII. Def’a, H. 1315/Rumî 1313/1897 Yılı, s. 165-212). Buna göre, *M. Kemal Paşa*, yukarıda anılan on Kazâ’dan oluşan “Erzurum Merkez Sancağı”ndan seçilmiştir.

zaffer'in notu, atlanmıştır): Biz (XI. BELGE), klişesiyle birlikte tam okunuşunu verelim:

(Telgrafnâme)

“Amasya, 20/10(13)35 (1919)”

“Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Azâsı'ndan: (Hatunoğlu) Süleyman, Kâzım (YURDALAN), Süleyman Necati (GÜNERİ) ve Cevad (DURSUNOĞLU) Beyefendilere.

“Türklüğün mert ve necip bir merkezini teşkil eden Erzurum'un, Müdâfaa-i Hukuku'nu bana tevdi eylemek hususunda, izhâr edilen arzudan dolayı, pek mütehassis ve müteşekkirim. Şimdiye kadar rehberi hareket ittihaz eylediğim esasât-i malûme dairesinde, bu vazifeyi de sonuna kadar, ifaya 'âzim bulunduğum halde, kabul eyleyeceğimim tebliğini rica ederim.”

“fi 20 Teşrinievvel sene (1)335 (1919)”

“Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Temsiliyesi namına”

“Mustafa KEMAL”

“Sivas'da (Telgrafçı) Faik Efendi'ye, Fî 20/21.10 (.1335) nısfülleyden sonra
(imza) MUZAFFER.”¹⁷

Erzurum'un Kurtuluşunun birinci yıldönümünde (bir gün önce) 11 Mart 1919'da Erzurum'da yeniden çıkmaya başlayan haftalık “Albayrak” gazetesinin Müdür ve Başmuharriri, Kişılı Muallim ve Gazeteci, Hacıhâfiz-oğlu Süleyman Necati (Güneri) başta olmak üzere, bu gazetede “300 İmzalı Beyanname” ile desteklenen Erzurum'un altı Mebus Namzedi hakkında, geniş propagandaya girildi. 26 Kasım 1919 günkü 39 sayılı “Albay-

¹⁷ Bu Telgrafın aslı, 21 Ekim 1919'da, öğleden önce saat 9'da Erzurum Telgrafhanesine ulaşmış olup; Arşiv'de: “D: 1335/4-2, F:16” da kayıtlı bulunmaktadır. Müsveddesine göre bundan, biraz kelime tasarrufu yapıldığı anlaşılıyor. “Mahreci: Amasya”dır. Başlığı: “Erzurum Müdâfai Hukuk Cemiyeti A'zâsı'ndan Süleymân, Kâzım, Süleyman Necati ve Cevad Beyefendiler”dir. Metnin 3. Satırından, “bu vazifeyi sonuna kadar” denerek, “de” ve “haddine” ibareleri çıkarılmıştır. “Fî 20/10 (/1335)” denip, “Mustafa KEMAL” adının üzerinde, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına” kaydı bulunmaktadır.

rak'ta, "dört aydan beri Erzurum'da bulunan" ve imzası verilmeyen bir su-bayın (galiba, Kolordu Erkâniharbiye Reisi Albay Kâzım DİRİK'in) yazdı-ğı "*Beyanname münasebetiyle*" başlıklı bir buçuk sahifeyi dolduran yazı, şöyle başlıyordu: "Ey Türk...Mebus Namzedleri'nin mezâyâsını- bittabi" bildik-lerimi ve anladıklarımı-, bilmeyenleri tenvîr emeliyle, arza cüret ediyor-um".

Bundan sonra yazıda, sıra ile: 1 — Mustafa Kemal Paşa, 2 — ("93'te Anadolu Cephesi Türk-Rus Savaşı'nı anlatan "Başımıza Gelenler" ve "Bin-bir Hadisi - Şerif" kitapları müellifi Erzurumlu Mehmed Arif Bey'in oğlu, İstanbul Barosu Reisi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Müderrisi/Profesörü) Celâleddin Ârif Bey, 3 — "Albayrak Gazetesi Müdürü Süleyman Necati (GÜNERİ) Bey, 4 — "Süvari Binbaşısı (Bardız'ın Hamas Köyünden) Er-zurumlu Zihnî (ORHON) Bey, 5 — (Erzurum) Maliye Hukuk Müşaviri-Avukat (Künbet Köylü) Gençâgazâde Hüseyin (Avnî ULAŞ) Bey, 6 — Es-ki Rize Mutasarrıfı Erzurumlu Ebâ-Belezkade Ziyâ Bey" haklarında, seçi-cilere, tanıtıcı bilgiler veriliyordu. Erzurum Namzedlerinin başında gösteri-len zat için, aynen şunlar yazılıyordu:

"Mustafa Kemal Paşa"

"Fakat, bilmem ki, Mustafa Kemal Paşa'dan, bahse lüzum var mı? Yirmibir sene evvel (1899'da) daha mektep sıralarında iken, benim gibi, bütün arkadaşlarının hürmet ve muhabbetini celbeden bu yüksek zekâ, bu mümtaz şahsiyet için, hattâ fazla bahsi bile, takdirsizlik telâkkî etmek, bir hatâ mı?.. Mustafa Kemal Paşa, son inkılâbın (23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'nin) ilk günlerinde; vefakâr ve masûm Erzu-rum Evlâtlarının (25 Ağustos 1919'daki yazılı) müracaatlarıyla Erzurumlu oldu. Bu şehidler-yatağı, inkılâplar-ocağı Erzurum'a, Mustafa Kemal gibi kahramanlar yakışır."

"O, Erzurum'a intisâbiyle ve Erzurum da onu Mebus intihâbı ile, ifti-har etsünler."

Nihayet, Aralık 1919'un son haftalarında, Erzurum Merkez Sancağı seçimleri yapıldı ve dokuz Kazadan seçim sonuçları, şehre geldi. 6 Ocak 1920 günü, (Seçim) Teftiş Heyeti'nce tanzim edilen "Seçim Mazbatala-rı"nın mühür veya imza işi bitince, Erzurum Vilâyetince de, bunların tas-diki yapılarak, seçilenlere veya mutemedlerine verildi. Bugün, hepsi, An-kara'da "Türkiye Millet Meclisi Arşivi"nde bulunan ve fotokopileri elimiz-

de olan , “Son Osmanlı Mebuslar Meclisi”ne seçilen altı Erzurum Mebûsunun “Mazbata”larına göre, 300 kişi olan Müntehibi-Evvellerden alınan rey sayısı, büyükten küçüğe doğru şöyledir:

1 — “Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri”- 268 Rey; 2 — “İstanbul Baro Reisi Celâleddin Ârif Bey”- 252 Rey; 3 — “Albayrak (Gazetesi ve Mektebi) Müdürü (Süleyman) Necati (GÜNERİ) Bey” — 219 Rey; 4 — (Sabık Rize Mutasarrıfı) Ebâ-Belekzâde Ziya Bey” — 167 Rey; 5 — “Süvari Binbaşısı Zihnî (ORHON) Bey”-132 Rey; 6 — “Maliye Hukuk Müşaviri Hüseyin Avni (ULAŞ) Bey”- 120 Rey. İlk olarak metin ve kışesini, Haziran 1976’da “*Türk Kültürü*” dergisinde (Yıl XIV, Sayı 164, s. 471-473, 480) neşrettiğimiz, 6 Ocak 1920 (Salı) gününde tanzim ve tasdiki biten “Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa’nın Mazbata’sı”nın metin ve mühürleriyle imzası, şöyledir (XII. BELGE):

“Bi-mennehil-Kerîm, icra kılınan işbu binüçyüzotuzbeş (1919) senesi İntihabında, Sâbık Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin, ikiyüzaltmışsekiz rey alarak, Erzurum Merkez Sancağı¹⁸ Mebusluğu’na intihabı tahakkuk eylemekle, işbu Mazbata tanzim kıldı.

Fî 6 Kânunisânî sene (1)336 (1920)

Bu yazının altındaki iki imza ve 12 mührün yazıları, kıdem sırasıyla:

1-“Heyet-i Teftişîye Reisi” Mehmed Zâkir (GÜRBÜZ), 2-Aza: Osman Tevfik (ALYANAK), 3-Aza (Gümrükmütevellisizâde) Mehmed Câzım (ABUŞOĞLU), 4-Aza: (“Ebâ-Belekzâde Ziya Bey’in yerine, 8 Nisan 1920’de 298 rey ile Ankara B.M. Meclisine Erzurum Mebusu seçilecek olan “Gözüböyükzâde”) Ahmed Ziya (GÖZÜBÜYÜK), 5-Aza: Mustafa Münevver, 6-Aza: Mehmed Şakir, 7-Aza: Eşref Nurî, 8- Aza: (Edirneli Hatunoğlu Emekli Binbaşı Süleyman Bey) İki Âlemde Yâ Rabbi Azîz Eyle Süleymân’ı, 9-Aza: Ahmed Tevfik, 10-Aza (mükerrer) Mehmed Şâkir, 11-Aza: Mesud Ahmed (ÇANKAYA), 12-Aza: Ahmed Fevzi (KIRBAŞ), 13-Aza: Mehmed Cevad (DURSUNOĞLU), 14-Aza: Ali (ikinci adı, okunmuyor). Sağ alt köşedeki en büyük resmî mühürün yazısı: “Erzurum

¹⁸ 1919’da Erzurum Vilâyeti, 1914’ten önceleri olduğu gibi, 1-Erzurum, 2-Bayazid (şimdiki Ağrı İli) ve 3-Müstakil Erzincan “Sancakları”ndan oluşmuştu. O zamanlar Seçim, “Sancak” birimine göre yapılıyordu.

Meclis-i İdare-i Vilâyet-1334(=1918, Erzurum'un kurtuluş yılı)". Oniki kişilik Vilâyet İdâre Meclisi'nin tasdik yazısı mühürleri ile:

"Müşârün-ileyh Mustafa Kemal Paşa'nın, ikiyüzaltmışsekiz rey ile, ih-râz-ı ekseriyyet ederek, Erzurum Mebusluğu'na intihâb olunduğu, Heyet-i Teftişkiye'nin, (yukarıdaki) işbu Mazbatasından anlaşılma, tasdik olu-nur."

"Fî 6 Kânûnisânî sene 36" (6 Ocak 1920, Salı).

1 - "Erzurum Valisi" E's-Seyyid Ahmed Reşid, 327 (Mührün kazıldığı yıl), 2-Kaadî: (Rize-Hemşenli Numanoglu Hâcî Mehmed Hurşid) memûren Bayburd'da, 3-Defterdâr (mühür okunmaz derecede zayıf basılmış), 4-Mektûbî (Mektupçu): Mehmed Emin bin Hûrşid, 5-Maarif Müdürü (Tortumlu, Matematik Öğretmeni Ödüklüzâde) Mehmed Sâib (ÖDÜKLÜ), 6-Sermühendis (Bayındırlık Müdürü): Mezûnen İstanbul'da, 7-Ziraat Müdürü: Ahmed Fâik bin Fâik, 8-Müftî: (Solakzâde, şair) Mehmed Sâdik bin Hâmid (SOLAKBAY), (Erzurum Vilâyet Dâimî Encümeni'ndeki dört Aza) 9-Aza: Osman Tevfik (ALYANAK), 10-Aza: Mehmed Câzım (ABUŞOĞLU), 11-Aza: Mehmed Râgıb, 12-Aza: İki 'Âlem'de Yâ Rabbî Azîz Eyle Süleyman'ı (Edirneli Em. Bnb.)

"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti" ile birlikte ve bu Heyet'in Reisi olarak, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya varmış olan Mustafa Kemal Paşa, seçimler sırasında Erzurum'da değildi. Onun, bu kadar yüksek derecede rey almasının sebeplerini, rahmetli Cevad DURSUNOĞLU ve Erzurumlu Posta Müdürü merhum Kara-Dursun, el-yazıları ile olan "*Hâtıralar*"ında, izah etmişlerdir. Yazma hâlindeki bu not-ların fotokopileri elimizde olup, ileride bir uygun zamanda yayımlanacaktır. Ankara DTCF'nin "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" Arşivi'nde, rahmetli Süleyman Necati GÜNERİ'nin ailesinden alınma belgelerin bulunduğu 38 Sayılı Dosyada, Mustafa Kemal Paşa'nın, kendi "Seçim Mazbatası" için olan isteklerini bildiren 11 satır hâlindeki telgrafi, "4341" sayı da bu-lunmakta olup, sureti, şöyledir (Kolordu'ya, şifre ile gelmiş ve oradan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti'ne ulaşmıştır):

"Erzurum (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) Heyeti Merkeziyesi'ne"¹⁹

¹⁹ 7 Ağustos 1919'da biten "Erzurum Umumi Kongresi"nden sonra, "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Merkez Şubesi (Erzurum) Başkanı Râif (DİNÇ) Hoca, "Erzurum Mümessili" olarak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte "Temsil Hey'eti"ne seçildiğinden ve onunla Sivas'a gideceğinden, yapılan yeni "İdare Heyeti" seçimine, adaylığını koymamıştı.

Şifre halli 1212.

"Erzurum Ahalisi Muhterem Hemşehrilerim tarafından, (Mebus seçerek en yüksek reyî vermek suretiyle) gösterilen âsâr-i teveccühe ve itimada, teşekküratı, vazife addederim. İntihâb Mazbatası'nım, bir suretini (İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanacağı ilân edilen Meclis'teki) Heyet'e ve diğer suretini de, telgrafla Dahiliye'ye (Dahiliye Nezareti'ne) tebliğ ve aslını, (Erzurum'dan Mebus seçilen) arkadaşlarımızdan birine tevdi' en, elden irsâline himmet buyurulmasını, rica ederim, Efendim. Fî 9 Kânûnisânî 336"(9 Ocak 1920 Cuma).

"Temsil Heyeti Namına (Reis)"
"Mustafa KEMAL"

Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, diyor ki ("*İstiklâl Harbimiz*" s. 434): "10 Kânûnisânî' (10 Ocak 1920)de, Erzurum (Hüseyin Avni ULAŞ, Süleyman Necati GÜNERİ, Zihni ORHON) ve Bâyezid (bir tek, Şefik) Mebuslarını, Erzurum'dan merasimle (Trabzon'dan vapur ile İstanbul'a varmak üzere) yola çıkardık. İntihâbât dolayısıyla, (kendi adayları kazanamadığından) muhâfazakâr takım (Hoca-Raif Efendi ve taraftarları), muğber olduğundan, (merasimde) bulunmadılar." Erzurum Mebusu seçilenlerden, Celâleddin Ârif ve Ziya (EBÂ-BELEK) Beyler'in, İstanbul'da buldukları ve 12 Ocak 1920 Pazartesi günü IV. Meclis'in açıldığı gün, mevcut bulunup, resm-i yemini de ettikleri, Meclis'in "Zabıt Ceridesi"nden (s. 2) anlaşılıyor. Aynı belgede ("Meclis-i Mebûsân Zabıt Ceridesi-Dördüncü Devre-i İntihâbiye-İçtimâî Fevkalâde, 27 Rebiülâhir 1338/12 Kânûnisânî 1336,Pazarertesi", s. 2), "Meclis'de hazır

14 Ağustos 1919'da yapılan seçimde, "Şarkî-Anadolu Müdafai Hukuk Erzurum Hey'eti Merkeziyesi"ni, şu on zât oluşturuyordu: 1- "Reis, Emekli Binbaşı Edirmeli (HATUNOĞLU) Süleyman Bey, Azâlar: 2-Albayrak Gazetesi Sahibi ve Başmuharriri Kığılı Süleyman Necati (GÜNERİ), 3-Erzurumlu, Künbetköyü'nden Avukat Gençgazâde Hüseyin Avni (ULAŞ), 4-Erzurumlu Emekli Binbaşı Kazanasmazzâde ("Küçük" lakaplı) Kâzım (YURDALAN), 5-Erzurum Vilâyet Evrak Müdürlüğü'nden Emekli Maksut (KAPIKAYA), 6-Erzurumlu Mehmed Fevzi (KIRBAŞ), 7-Erzurumlu Sa'îdefendizâde Mesut (ÇANKAYA), 8-Erzurumlu "Dolmasayanlar" diye tanınan âileden (Vakfiyeleri'nde, "Kazzâzzâde" denilen) Nâmkefendizâde Ahmet Mümtâz (ERVERDİ), 9-Erzurumlu Emekli Baytar Ahmed Nedim (DAMAR), 10-"İdâre Heyeti Kâtibi Mes'ulü", Dursunbeyzâde Mehmet Cevat (DURSUNOĞLU).

14 Ekim 1919 dan sonra, bu Azadan, S. Necati ve H. Avni Beyler, Mebus olmak üzere Seçim bölgelerine gittiklerinden ve Aralık sonunda da seçildiklerinden, İstanbul'a gitmişlerdi (yukarıda 1. Notun "d-" sırasında anılan Atatürk Üniversitesi "Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi"nin Ekim 1972'de çıkan 5. sayısındaki yazımız, s. 154-155).

bulunmadıkları cihetle, tahlîleri (yeminleri) icra edilemeyen Mebusanın esâmîsi" arasında (XIII. BELGE), şu adlar yazılı:

"Hüseyin (Avnî ULAŞ) Bey-Erzurum, Zihnî (ORHON) Bey-Erzurum, Mustafa Kemal Paşa (ATATÜRK)-Erzurum, (Süleyman) Necâti (GÜNERİ) Bey-Erzurum".

22 Ocak 1920'de Meclis'in "İkinci İn'ikadı"nda, Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgraf okunmuştur. 9 Şubat 1920 Pazartesi günkü "Sekizinci İn'ikad"da ("Zabıt Ceridesi", s. 56), Erzurum'dan seçilen: Mustafa Kemal Paşa, (Süleyman) Necati, Hüseyin Avnî, Zihnî ve Ziya Beyler'in "Seçim Mazbata"ları incelenerek, "Mebusluğu tasdik edilmiş"dir. Durum, (herhâlde, Meclis Reisliği tarafından ve) Hüseyin Rauf Bey'in telgrafı ile, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir.

Erzurum Mebusu M. Kemal Paşa, İstanbul'a varmadan önce Ankara'da, kendisi ile gelip görüşen Mebuslar'a ve gelemeyen "Kuva-yi Milliyeciler"e, kendisinin "Meclisi Mebûsân Reisi" seçilmesi dileğinde bulunmuştu. Fakat, "Meclis-i Mebusan'ın, İstanbul'da dūçâr-i tecâvüz olacağına, dağılacağına katiyen intizâr" ermekte olduğundan, "hakikatte, İstanbul'a gitmeyecekti". Ancak Meclis'te, "pek müstesna, belki bir veya iki arkadaşdan maadası, bu fikri, telâffuz dahi etmediklerini öğrendi" ("*Nutuk*", I. 361-362).

İşte bu hava içerisinde M. Kemal Paşa, Tabip Binbaşı İbrahim Refik (SAYDAM) Bey'in verdiği 15 Şubat 1920 tarihli, damga pullu ve imzalı raporu, 17 Şubat 1920 tarihli bir dilekçe ile İstanbul'da "Meclis-i Mebusan Riyaseti"ne göndererek, mezun sayılmasını istedi. Her iki belge, Ankara'da Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde, "Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa Dosyası"ndadır. İlk defa "*Türk Kültürü*" dergisinde Haziran 1976'da metin ve klişesini verdiğimiz rapor ve dilekçenin yazıları, şöyledir (XIV. BELGE):

"Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin, duçar oldukları iltihâbi-kilye ve huveyzei-eyser (böbrek ve sol akciğer iltihâbı/şişmesi) dolayısıyla, elyevm tarafımdan tedavi edilmekte olduğu; ve hâlihâzır sıhhişi, seyahate gayrimüsaid bulunduğunu mübeyyin, işbu rapor i'tâ kılındı."

(İki adet 1 kuruşluk damga pulunun herbiri üzerine, birer defa tarih konmuş)

Fî 15 Şubat sene 336 (1920).

Tabîb-i Müdâvî

Doktor (İmza) İbrâhim REFİK (SAYDAM)

(Dilekçe) (XV. BELGE):

“Meclis-i Mebusân Riyaseti Celilesi’ne”

“Hastalığıma mebnî, bugünlerde, hareketime imkân yokdur. Me’zun addedilmekliğimi, istirham eylerim.”

(2 ve 1 kuruşluk damga pulu üzerine, ayrı ayrı iki defa yazılanlar) “Fî 17 Şubat sene 336” (1920).

“Erzurum Mebusu (İmza) Mustafa KEMAL”

(Bu dilekçenin altına, kurşunkalemle, Meclis Kâtibi’nin kaydı:).

“Heyet-i Umumiyye’ce, mezûniyeti kabul olundu. Fî 23 Şubat sene 336” (1920).

“Kâtip: Hüseyin (öteki adı, okunamadı)”.

“İdare’ye muhtıra yazılmıştır. Yevmiye Numrosu 782”.

Bundan sonra, Meclis’in izinli saydığını gösteren belge de, aynı “Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa Dosyası”nda olup, üzerine kurşunkalemle, önce, sıra numarası “6” yazılmışken, sonradan bu rakamın üstüne eski iki gibi bir işaret yazılarak, “4” yapılmıştır. Bu, Meclis’e ait bir “Mazbata” olup, biz, basılı yazıları beyaz, mürekkepli elyazılarını siyah olarak, aynen aşağıya alıyoruz: (XVI. BELGE):

(İzin Verildiğini Gösteren Mazbata)

MECLİS-İ MEBUSAN

Devre 4

Sene 1

Dîvân-ı Riyâset

Müzakerat ve Kararlara Mahsus

Mazbata’dır

Numara 33

‘Aded-i İctimâ’ 4

Fî 22 Şubat 336 Sene (1920)

Birinci Reisvekili: Hüseyn Kâzım Bey. İkinci Reisvekili: Abdülazîz Mecdî Efendi. Meclisi Meb'usân Kâtibi: Mehmed Emin Bey. Meclisi Mebusân Kâtibi: Kâzım Hüsni Bey. Meclisi Mebusân Kâtibi: Hüsrev Bey. İdare Memuru: Suâd Bey. İdare Memuru: Ömer Lûtfi Bey. Müzâkere edilen mes'elenin hulâsası: Erzurum Mebusu Mustafa Kemâl Paşa'nın Mezûniyeti.

“Hastalığı Sebeble Dersa'âdet'e (İstanbul'a) hareketine imkân bulunmadığından bilbahis, Me'zûn (izinli) 'addedilmesine dâir Erzurum Mebusu Mustafa KEMAL Paşa tarafından mürsel (gönderilmiş) İstid'ânâme okunarak; me'zûniyetinin kabûl ile, keyfiyetin (durumun) Heyeti Umûmiye'ye 'arzına karâr verilmiştir”.

“Aslına mutâbıktır. Başkâtip”

(imzâ) “Mustafâ 'ÂLÎ”

Fî 21 Şubat Sene 336 (1920)

Bilindiği gibi, 12 Ocak 1920'de açılan son Osmanlı Meclisi'nin “Gizli Oturum”unda ittifakla kabul ettiği, 6 Maddelik “Millî-Mîsâk”ın (28.1.1920) metni, 17 Şubat 1920 günkü Onbirinci Oturum'da, Gazetelere ve Ajanslara verilip ilân edilince, Erzurum ve Sivas Kongreleri'ndeki, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi Hudutları dışında bırakılan: Bugünkü Suriye ve Irak kuzeyleri ile “Elviye-i-Selase” (Kars-Ardahan/Oltu-Batum/Artvin) ve Batı-Trakya gibi üç Türklük bölgesi de, “plebisit ile” Anavatana katılmak istenip, “Millî-Mücâdelemiz”in “Ana-Programı” ortaya konmuştu. Bundan çok ürken İngiltere, İstanbul önündeki donanmasından çıkarttığı askerleriyle, 16 Mart 1920'de fiilen İstanbul'u işgale ve Meclis'ten Milletvekillerimizi tutuklayıp, Malta Adası'na sürmeğe başladı. Bunun üzerine, 18 Mart'ta Meclisimiz, bu büyük haksızlığı ve vahşeti protesto etmek üzere, 24. ve Son Oturumunda, “Mebusluk vazifesinin güven içinde yapılması imkânı oluncaya kadar, Meclis Görüşmeleri'nin yapılması Kararı”nı, oybirliğiyle kabul etti. Yine İngiliz baskısıyla Pâdişah'ın, 11 Nisan 1920'de Son Osmanlı Meclisi'ni bir Ferman ile feshetmesi, Ankara'daki “Erzurum Mebusu ve Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa”ya, “Büyük Millet Meclisi”ni, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açmak için, kanunî imkân sağladı.

BAZI YAYINLARDAKİ YANLIŞLAR

Burada, Mustafa Kemal Paşa ve Erzurum ile ilgili hususlar üzerine, bazı yayınlarımızdaki yanlışlıklara işaret ederek konumuzu bitireceğiz. Büyük imkân ve geniş hazırlıklar ile, 1949 yılında çıkan “İslâm Ansiklopedisi”nin I. cildinin son 10. Cüzünde (s. 719-807 ve ayrıca 10 adet fotoğraf) yedi imzalı “ATATÜRK” Maddesinde, *yalnız Erzurum’la ilgili sekiz yanlış işaret etmemiz ve bundan sonraki yayınlarda, bu hususların düzeltilmesine katkıda bulunmamız yerinde olur.*

İslâm Ansiklopedisi’nin “Atatürk” maddesinde, bizim bulabildiğimiz, Erzurum’la ilgili ve düzeltilmesi gereken yanlışlar, şunlardır:

a) “Mustafa Kemal, ... 3 Temmuz 1919 pazar günü akşama doğru ..Erzurum’a vardı” (I. 737). Bunun doğrusu, “Perşembe” olup, üç günlük Ramazan Bayramının ertesidir.

b) “7 Temmuz 1919’da İstanbul’a dönmesi için Padişahın, Mâbeyn Başkâtibi vasıtasıyla çektiği telgrafa daha cevap vermeden, görülen lüzuma binaen (Ordu Müfettişliği) memuriyetine son verildiği ve gecikmeden İstanbul’a dönmesi gerektiği, aynı makamdan ikinci bir telgrafla bildirilmişti” (I. 737) deniyor. “Nutuk”ta (1951 İstanbul I. 47) da belirtildiği gibi, bu hadise, “8/9 Temmuz 1919 gecesi, saat (23’de)” yani, 8 Temmuz günü bitmeden geceyarısına doğru olmuştur. Şimdiki “Resmî Gazete”nin işini gören “Takvim-i Vekayi”nin (12. dipnotumuzun b sırasında andığımız gibi) “14 Şevvâl 1337/13 Temmuz 1335 (1919)” Pazar günkü 3596. sayısında, ilk sayfada, Ordu Müfettişliği “memuriyetine hitam” verilme İradesi, (Sadrazam, Paris’te iken) şöyle neşredilmiştir:

“Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa’nın memuriyetine hitam verilmiştir.”

“İşbu İrade-i Seniyye’nin icrasına, Harbiye Nâzırı memurdur”.

9 Şevvâl 1337- 8 Temmuz 1335

Harbiye Nâzırı   Sadriazam-Vekili (“Hürriyet ve İtilâf Fırkası” eski Tokat
(Mısırlı) Ferid   Mebusu, Şeyhülislâm “Hoca-Sabri Efendi”
Mustafa Sabri

c) “Mustafa Kemal ise, gördüğü lüzum üzerine o gün (yani, “7 Temmuz 1919’da”) Anadolu ve Rumeli’de bulunan bütün Ordulara ve Kolor-

dulara...emir vermişti" (I. 737) diye, yazılmıştır. Halbuki bu iş, 7 Temmuz'da değil, 9 Temmuz'da yapılmıştır. Çünkü, 8 Temmuz 1919'da saat 23.00 de telgraf makinesi başında, İstanbul'da Mâbeyn'e son telgraf gönderilerek, "istifa"sı bildirilmiş ve o geceyanısı, kalmakta olduğu Erzurum'daki Müfettişlik Konağı'na dönülmüştür.

ç) M. Kemal Paşa'nın, (yukarıdaki BELGE'de gördüğümüz) suret ve klişesi çok neşredilmiş bulunan: "Mübarek Vatan ve Milleti" diye başlayan meşhur "İstifâ Beyannamesi" için, "Mustafa Kemal bu kararını, bir taraftan da ordulara ve millete 8 Temmuz 1919'da bildirirken" (I. 738), deniyor. Bunun da doğrusu, istifa gecesinin ertesi 9 Temmuz 1919 Çarşamba günü, elyazısıyla Erzurum Valiliği'ne verilen ve XV. Kolordu Matbaası'nda 10 Temmuz tarihli Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in beyannamesi ile aynı zamanda bastırılan yüzlerce nüshası, hep aynı tarihi taşımaktadır. (Erzurum Valiliği'ne, "M. Kemal" imzasıyla 9 Temmuz'da ve "Bahriye Nazır-ı Esbakı Hüseyin Rauf" imzasıyla 10 Temmuz'da verilen beyannamelerin aslı, DTCF Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde, 24/3536 ve 24/3537 sayıda saklı olup, klişeleri ve suretleri için bak. Prof. Dr. Bekir Sıtkı BAYKAL, "Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler", 1969 Ankara, s. 15-16, 53-54).

d) Vilâyât-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti için de, "Cemiyetin İstanbul'da bulunan merkezi de (M. Kemal'in) kendisine, Umumî Merkez Heyeti adına oy ve mütalea beyan etmek yetkisini verdi" (I. 738) denilmekle, tahrirle vazifeli bu "Heyet" in, ne "Nutuk", ne de 1946'da basılan C. DURSUNOĞLU'nun değerli eserindeki bu hususu gösteren belge ve bahsi okumadan, bir yakıştırma ile büyük hata işlediği, görülüyor! Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Kongre'nin açılışından iki gün önce, 21 Temmuz 1919'da, Kolordu'nun şifreli telgrafi ile, böyle bir salâhiyetin M. Kemal Paşa'ya verilmesi, İstanbul Merkezinden istenmişti ("Nutuk", Vesika 37); fakat, asla, olur veya olmaz yollu bir cevap alınmamıştı. Rahmetli Cevat DURSUNOĞLU ("Millî Mücadelede Erzurum", s. 103-104), bu husus için diyor ki:

(Cemiyet'in İstanbul'daki Merkez Kurucularından ve Erzurum Şubesi'nin Reisi olan eski Kadı ve Mebus) "Râif (DİNÇ) Efendi'nin zihni, bir nizamname meselesine takılarak, mevzuata uymak için, (Erzurum'da açılacak) Kongre'nin, İstanbul'daki Merkez adına açılması; ve Umumî Merkezin de temsil edilerek, Merkez Mümessilinin Reislik etmesi üzerinde ısrar ediyordu. (Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti adına Erzurum Kongre-

si'ne katılmak üzere gelmiş bulunan: Rize-Trabzon-Giresun-Ordu ve Gümüşhane gibi 5 Sancaktan seçilmiş Mümessiller olarak) Trabzonlular da bu takdirde (Kongre'ye) iştirak edemiyerek, Trabzon'a döneceklerini, kesin bir dille söylüyorlardı. Hepimizi, büyük bir kaygı sardı.....Temmuzun yirmisi geldi, çattı ve o gün ihtilâf, en had derecesini buldu. Müdafaa-i Hukuk'ta (Erzurum Şubesi'nde) saatlerce süren sert tartışmalardan sonra, hem Reisimiz'i (Raif Efendi'yi) ve hem de Trabzonlu arkadaşları tatmin eden bir şekil bulundu: Râif Efendi, aynı amaçla kurulan çeşitli cemiyetlerin Kongre'ye iştirakleri dolayısıyla ortaya çıkan durumu, İstanbul'a (Cemiyet'in Umumî Merkezi'ne) bildirecek; ve bu yüzden, daha umumî şekil alan Kongre'de Mustafa Kemal Paşa'ya, Umumî Merkez adına oy vermek ve mütalea etmek salâhiyeti verilmesi, telgrafla istenecekti ve Paşa, Kongre'ye Riyaset edebilecekti."

"21 Temmuz 1335'de, (Ankara'daki XX. Kolordu Kumandanı) Ali Fuat (CEBESÖY) Paşa vasıtasıyla ve Ankara üzerinden İstanbul'daki Cemiyet Umumî Merkezi'ne (*Nutuk*, Vesikalar Kısmı N. 47'deki) telgraf çekildi. Bu telgrafa değil 23 Temmuz'a, Kongre'nin sonuna (7 Ağustos 1919'a) kadar cevap gelemezdi ve gelmedi. Fakat, zevahir korunmuş, iki gün sonra zaten herşey bitmiş olacağından, bu iş, pamuk ipliğine bağlanarak, (Râif Efendi'nin isteği doğrultusunda) halledilmişti."

e) "Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da, bir ilkokul dershanesinde, ilk toplantısını yaptı" (I. 738). Bu haber de, romantik bir yakıştırma-
dır. O zaman, Sultan Hamid'in 1889'da yaptırdığı ve 1958'den itibaren dört yıl kadar da "Atatürk Üniversitesi"nin bulunduğu Erzurum İdadi Mektebi (Lise) binası, XV. Kolordu Karargâhı olduğundan, 12 Mart 1918 de Erzurum'un kurtuluşundan sonra, "Erzurum İdadisi", Kilise Mahallesi'ndeki "emval-i metrukeden" olan, eski Ermeni Sanasaryan Lisesi binasına taşınmıştı. Yaz tatili olduğundan bu bina, (Sivas'taki benzeri gibi) Kongre'nin yapılmasına ayrılmıştı.

Cevat DURSUNOĞLU ("*Millî Mücadelede Erzurum*", s. 107-108), 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nin açıldığı yeri, şöyle tanıttıyor (bina, 1925/Kasım'da yangında yanmış, onun yerine şimdiki "Atatürk Yapı Enstitüsü" 1934'de kâgir olarak yapılmıştır):

"Pek mütevazı mektebin takriben oniki metre genişliğinde ve yirmi metre uzunluğundaki salonunun doğu tarafına, çam tahtasından bir reis ve iki kâtip kürsüsü yapılmış; ve açılış günü için bu kürsüler, halı-secca-

delerle örtülmüştü. Salonun diğer kısmına, yüzleri kürsüye doğru gelmek üzere, basit ve yine çam tahtasından mektep sıraları dizilmişti. Duvarlar, pencereler çıplaktı. Gözü ve gönlü oyalayacak ne bir resim ve ne de bir yazı vardı.” Bundan da anlaşılıyor ki, Erzurum Kongresi’nin yapıldığı bina, “İlkokul”a ait değil, Lise’nin ve toplantı yeri de, “dershane” değil, 12 × 20 m. ebadında koca bir “Salon”dur.

f) “Kongre, başkanlığına oy birliğiyle Mustafa Kemal’i seçti” (I. 738). Yukarıda (V. Bahis) gördük ki, ilk günkü mevcut 47 Mümessilden alınan “38 rey” ile Kongre Reisi, “ekseriyetle” seçilmiştir. “Heyet”in bu gibi yapılmalara, “*Erzurum Kongresi Zabıtları*” ile bununla ilgili bütün evrakın, gereğince incelenemeyişi yüzündendir. Artık, belgeler ortada olduğundan, yanlışların düzeltilmesi gerekir.

g) “Mustafa Kemal de, Erzurum Milletvekilliğine 7 Kasım 1919’da seçilmişti” (I. 741,806). “ATATÜRK” maddesini yazan “Heyet”in, bu takvimi, nereden aldığını bulamadık. 26 Kasım 1919 günkü Erzurum *Albayrak* gazetesinde, ilk defa Mebus adaylarının adları yayınlanmıştır.

Rahmetli *Gazi*, Eşleri *Lâîfe Hanım* ve küçük bir toplulukla, 29 Ağustos-18 Ekim 1924 arasında, uzun bir yurd içi seyahatine çıkmış; bu arada iki defa *Erzurum*’a da gelip, kalmışlardı. Burada 1.10.1924 günü *Erzurum Hükümet Konağı* önünde, Vilâyet Erkânı ile Kumandanlarımızdan 8 kişinin de bir arada bulunduğu sırada, önden ve yandan fotoğrafları çekildi. İşte bu grup fotoğraflarından sol yandan çekileni, sonradan, *PTT* (Pul) ve türlü resmî yayınlarda, hattâ *1967 Erzurum İl Yıllığı*’nda (s. 194), beş yıl önceki “*Erzurum Kongresi Delegeleri*” diye tanıtılmış bulunuyor. Halbuki, *Gazi*’nin 1924 Seyahati, “*Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Sonbahâr Seyâhatleri*” adıyla resimli ve 160 sahife halinde İstanbul’da basılmıştır. Oradaki grup fotoğraflarında, *Gazi* ile sağ yanında oturan (26.8.1923-11.4.1929 arasında) *Erzurum Valisi Zühdi Bey* bulunuyor; 8 Su-bay da, 1924’te yeni kabul edilen serpuşları iledir.

**MUSTAFA KEMAL PAŞA
ERZURUM İLİŞKİLERİ
ÜZERİNE BELGELERİN
ASILLARI**

24/5/19

السلامة والسلامة

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على سيدنا محمد
 وآله الطيبين الطاهرين
 الذين أرسلهم إلى دار
 الأبدان في مبعثهم
 القليل منهم والجمع
 منهم يجمعون
 صلوات الله عليهم أجمعين
 ثم بعد ذلك
 أما بعد
 فإني أظن من
 فضلك وقدرتك
 وعزتك وجلالتك
 وعزيمتك وقوتك
 وجاهتك وخلقك
 وبرهانك وحججك
 وبلائك وعلو درجاتك
 ونيل مراتبك
 وروافد جنانك
 وأعقابك وقدرتك
 على ما تشاء
 من غير حساب
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير عجز
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير إكراه
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير إجبار
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير اضطراب
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير عيب
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير نقصان
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير نقص
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير نقصان
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير نقصان
 وقدرتك على
 ما تشاء
 من غير نقصان

نور | 19/5/24

(DT- F- Türk İnkılap Tarini En Arşivi, 24/3536)

I. BELGE : Mustafa Kemal Paşa'nın, 9 Temmuz 1919'da Erzurum Valiliği'ne verdiği, askerlikten istifasını bildiren "tamim"i (genelgesi).

8-21
10/1/19

Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal Paşa'ya yazılmış bir mektup. Mektupun baş kısmında "Mustafa Kemal Paşa" yazılmıştır. Mektupun içeriği, Mustafa Kemal Paşa'nın vatan ve milletin kurtuluşuna kadar çalışmaya, "mukaddesatımız adına ahdeylediğimizi arz ve ilân eylerim" dediği beyanattır. Mektupun son kısmında "Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey" yazılmıştır.

(DTCF - Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
24/3537)

II. BELGE : Hüseyin Rauf (ORBAY) Bey'in, 10 Temmuz 1919'da Erzurum Valiliği'ne verdiği, Vatan ve Milletin Kurtuluşu'na kadar, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışmaya, "mukaddesatımız adına ahdeylediğimizi arz ve ilân eylerim" dediği beyanattır.

اتفاق حقه
حکمیت
تاریخ
قوی
بیت
بجواد

مجلس مخزن مطبوعات ایالتی عرزنه

1919

رضی باریه لوعنه ، عقودیه وسلفیه و غیره ایضا نموده نورانیه اعلیه
آجیلده مجاهدیه سیریه ججه بلاستقا برنوردیجا کده صغیه استراک بورنوردی
دائر دست نوبته آلامه سور علی تاریخ ۱۹۱۹ و نوری تذکره عدلی
عمومی بروید و احترام ایالتی . نام تجره قیمتی صغیر عدله ایسه هیانه عدلی
میدیرت بولنورکی فدا لیسیم مندا و تکلیفه قایمیدلده . ایزدی ایلرک ذاتی عالی
دیندارانه لرنیه قایمی سیدلده اولدیی اعتماد و عرضی بوسید ابرده عرضی بروید
عدالتک . صمیمی احترام بیزی صونا کیم **حزینک** محمد حسینک یا استر ایلرک
دولتمه نایبه ملوته ر عقودیه ملت و سلطنتیه می نظمه مطروف آمال مزینده تحفه
نیز هرکنت بورملری ایتمی ایزدی . لقا تقدیم قلمناه نایبانه حمور اولدیلر
وظائف مختلفه و غیره ایزر کلکف بولوناه لکنت فعاله لریه . یا استر ذات سامدی و ریاست
تاندیلر مخزن روزن بیه انفا عرزنیه طرندنه قبول بولیس و **حزینک**
لغیر زده بالاده اسمدی حمور . ذاندرک بیه و تقریر ایلدیلر عرهنده

و غیره نونه موقوفات **حزینک** و کسب مرفق ایزدی انفا عرزنیه
حزینک

38/4516 DT.C.F. T.İ.T.E. Arşivi

III. BELGE : "Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi"nin, 10 Temmuz 1919'da, "Mücâhidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri"ne, bu cemiyete üye ve onun "Faâl Heyeti" Birinci Reisliğine kendisinin, İkinci Reisliğe de H. Rauf Bey'in seçilip, yukarıda adları yazılan Râif (DİNÇ) Efendi Hazretleri, (Edirneli Em. Binbaşı) Süleyman Bey, Kâzım (YURDALAN) Bey, (Süleyman) Necâti (GÜNERİ) Bey, Cevat (DURSUNOĞLU) Bey ile birlikte çalışmalarını arz eden resmî yazısı, müsveddesi.

۹
و لوقا شرفه مد فقه همفوقه بود کسی است

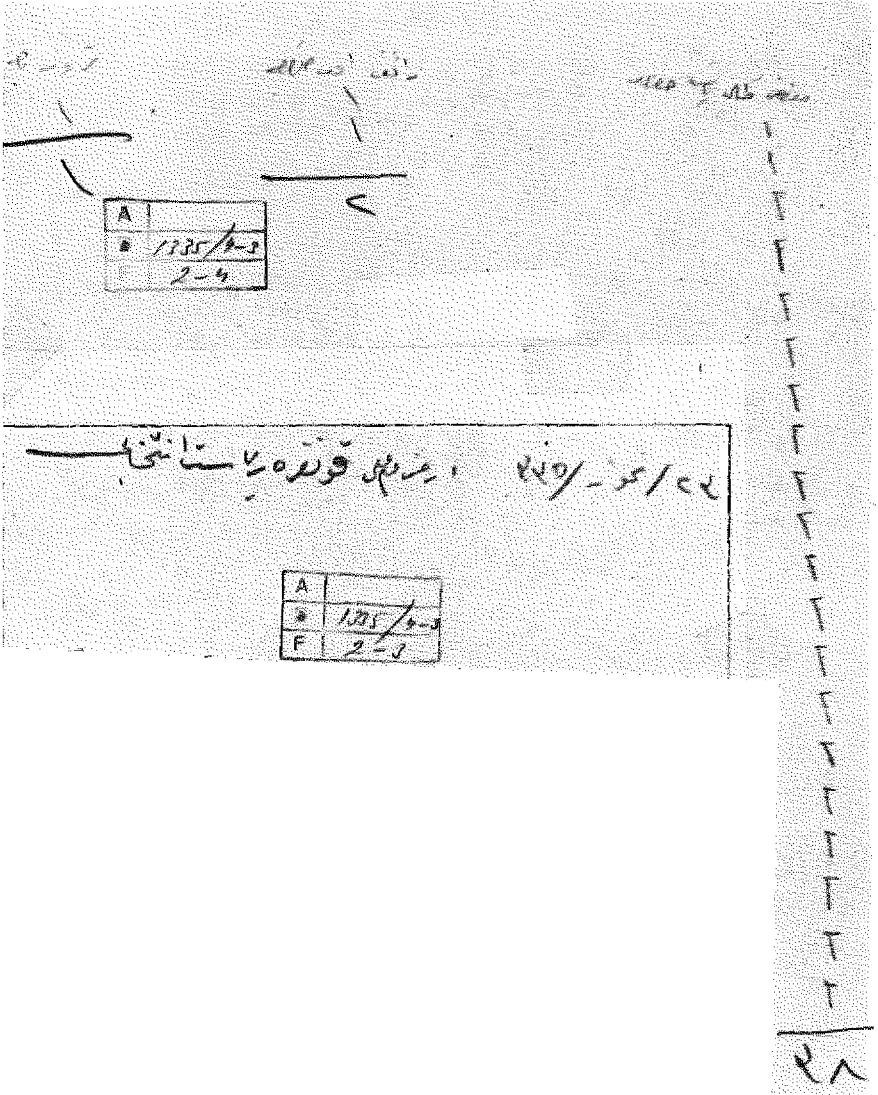
A	
B	1335/4-3
F	1

ایر خودی
۲۰ آغوز / ۱۳۵۰

ادیبه مذکوره ابدی بی درجی بر لر بریزه مصطفی
کمال پاشا در روز یک آغوز ۱۳۵۰ هجری
دینی و ابدی اذره عمو فونقه ایر خودی
مصطفی استیفا ابدی کبریا و فونقه
مؤیدیه

مصطفی کمال پاشا
راؤف بی
محمد فونقه

IV. BELGE : Önceden Erzurum Umumi Kongresi'ne mütessil seçilmiş bulunan iki Erzurumlu Emekli Binbaşı Kâzım (YURDALAN) ile Dursunbeyzâde M. Cevat (DURSUNOĞLU), 20 Temmuz 1919'da V.Ş.M.H. Milliye Cemiyeti (Erzurum Şubesi) Başkanlığı'na, Cemiyet'te konuşulduğu gibi, kendi yerlerine Mustafa Kemal Paşa ile (H.) Rauf Bey'in seçilmesi için, istifa ettiklerini belirten yazıları (C. DURSUNOĞLU'nun elyazısıyla).

V. BELGE : "Erzurum Millî Kongresi"nin ilk günü 23 Temmuz 1919'da, (hazır bulunan 47 mümessilin verdiği oylara göre) Mustafa Kemal Paşa'nın 38, Râif (DİNÇ) Efendi'nin 2 ve (Trabzonlu Hâcîsalihioğlu) Servet (Sîret) Bey'in de 1 oy aldığı- nı gösteren oy listesi ve ondan önceki kapak yazısı.

۵۰
اعظم قونقو سى ياستى عىر

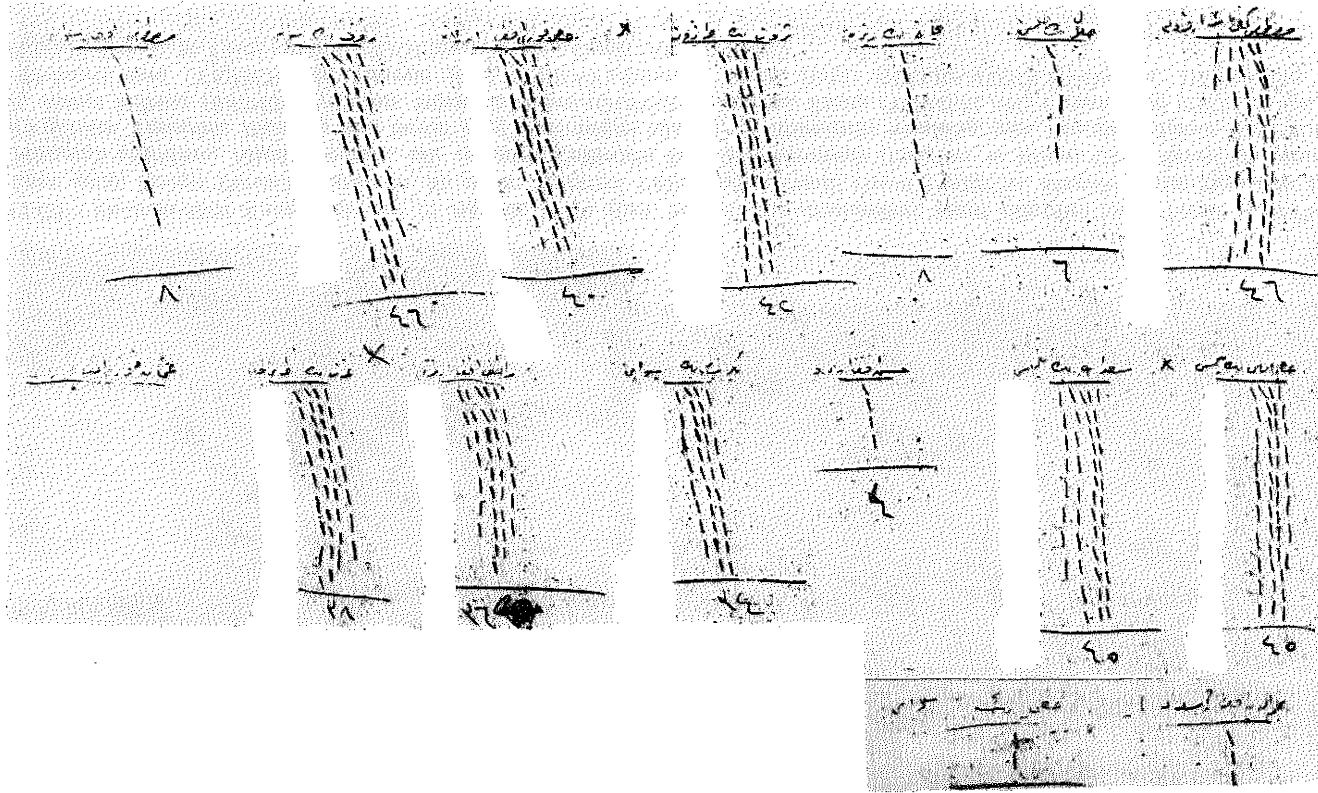
صفتىلای بىت
رائف افندى
مهمسى ملى ملى
كسى ملى ملى

A	
B	1335/4-3
F	1-1

ار فونم رىقنا نازى صىت تمىد اعضالىق اسرى بوق قىده بائىلى ذوات نازى داوا لى كوستى رىقنا نازى

اعظم قونقو سى ياستى عىر
صفتىلای بىت
رائف افندى
مهمسى ملى ملى
كسى ملى ملى
ار فونم رىقنا نازى
صىت تمىد اعضالىق
اسرى بوق قىده
بائىلى ذوات
نازى داوا لى
كوستى رىقنا
نازى

VI. BELGE : Erzurum Millî Kongresi'nin son (7 Ağustos 1919) günü, her vilâyetin mümessilleri, kendi vilâyetleri için, "Temsil Heyeti"ne üye adayı listesi yazıp, Kongre Divanı'na veriyordu. Bu arada, "Erzurum Vilâyeti adına Temsil Heyeti Üyeliği"ne, Mustafa Kemal Paşa, Râif Efendi, Hıms Mümessili (Eşrâfdan, Alâeddinbezzâde, şâir Mehmet) Celâleddin Bey, Kığı Mümessili (Eşrâfdan ve Birinci Cihan Savaşı'nda yararlık ve öncülüğü görülen Yazıcızâde Mehmet) Said Bey'in aday gösterildiğini bildiren, 11 Mümessilin imzaladığı yazı. Seçenler: Maksut (KAPIKAYA)-Eleşgirt, Ahmet Mümtaz (ERVERDİ)-Tercan, Süleyman Necati (GÜNERİ)-Karaköse, Kâzım (YURDALAN)-Tortum, Said (ÖZLÜTÜRK)-Narman, (Mehmet) Said (YAZICI)-Kığı, Hüseyin Rauf (ORBAY)-Erzurum, İsmail Hakki (NALBANTOĞLU)-Diyadin, (Kağızmanlı) Battâl (EYİĞÜN)-Hasankale, M. Cevat (DURSUNOĞLU)-Hasankale, Cemâl (AKSU)-İspir.

VII. BELGE : Millî Kongre'nin son (7 Ağustos 1919) günü, Kongre'ye katılanlardan Van Vilâyeti Mümessilleri az olduğundan, Ternsil Heyeti Üyelğine aday gösteremedi, öteki üç vilâyet ile Erzincan Sancağı adaylarından kazananların ve kazanamayanların listesi: 46 Mustafa Kemal Paşa-Erzurum, 46 Rauf (ORBAY) Bey-Sivas, 45 (Eski mebus, Müftizâde) Sa'dullâh Bey-Bitlis, 45 (Birinci Cihan Savaşı'nda bölge kahramanı olan, Mutki Aşireti reisi, Mirzabeyzâde) Hâci Musa Bey-Bitlis, 42 (Fen ve Hukuk Mezunu, eski Trabzon Lisesi Müdürü, sonra Mebusu, Hacisalihoglu) Servet (Sîret, ORKUN)-Trabzon, 40 (Nakşibendi-Postnişini, Hocazâde Şeyh-) Hâci (Ahmet) Fevzi Efendi-Erzincan (1924'te öldü, evlâdının soyadı "BAYSOY"), 38 (1507'de Şah İsmâil'in istilâsıyla Mafarkın/Silvan'dan kaçarak Maçka'ya yerleşen Eyyübîler ailesinden, eski Mebus, Eyyübizâde Mehmet) İzzet Bey-Trabzon, 36 (Eski Kaadi ve Mebus, Nâibzâde Hoca Mehmet) Râif (DİNÇ) Efendi-Erzurum, 34 (Dağistan batısındaki Müslüman Kuzey-Oset Prenslерinden, 1877-1878'de Kars Cephemizde ordumuzda bulunan Musa Paşa'nın oğlu, emekli Albay, Vali) Bekir Sâmi (KUNDUK) Bey-Sivas. Seçilemeyen adaylar: 8 Mustafa Efendi-Sivas, 8 (Hemşinli Öğretmen-Gazeteci) Necati Bey-Rize, 6 Celâl Bey-Hnus, 4 (Avukat) Hasan (Hilmi) Efendi (KORAL)-Ordu, 3 Necmeddin Efendi-Siirt (Bitlis'e bağlı), 2 (Suşehri Mümessili, Çeçenzâde İsmail) Hakkı Bey, 1 (Müftü, Hâfiz) Osman Fevzi Efendi-Kelkit.

مجلس صفا كليات هفتون

A	
D	
F	

بوسلک تانیمه شایرک ناسی لوی بونی وایه ای مریخ نایکده ده وات
 عالی و لهر روی اویدی بونی بونی احوال ایستدور . لیبانی لیدار لرده
 بوسلکده هم هماره له صاف بولوندا ضرورت ایلدی ساکنه ایچ عالی بولدی
 لور بوسلکده بونی بونی بونی بونی بونی بونی بونی بونی بونی بونی
 ایستدالنده بولور لیدور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور

استدالنده بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور

ایستدالنده بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور بولور

VIII. BELGE : (Şarkî Anadolu) "Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Heyet-i Merkeziye-si"nin Reis (Edirneli Hatunoğullarından Emekli Binbaş) Süleyman Bey'in mührüyle 25 Ağustos 1919'da, "Mücâhidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretleri"ne, Erzurum'da yerleşerek, (Fahri) Hemşehriliği kabul buyurması için yazılan belge.

شرف انارود مدافع حقوق جمعی از مردم هیئت مرکزی است

ارزوم همشهرتی تکلیف سر بنده عمده در کرده الهام بر به دولت انارود هیئت مرکزی استدریم . ما جمعی از سوت
ارزوم وک رازر تا عتک همشهرتی با نده برکنه عجزاری احمده ان سواد سدر . ارزوم لغوت فی بدلت
برای سوت هیئت مد مد صلوه نرسو ایند سیتی بیان در زابطه فقیه و حکما نای نای ابریم انتم

شرف انارود مدافع حقوق جمعی
هیئت تنقیدی اعضا سنده

علمی

IX. BELGE : "Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Azasından Mustafa Kemal" imzasıyla, 27 Ağustos 1919'da bu cemiyetin Erzurum Merkezine yazılan, "Erzurum Hemşehriliğini", "en büyük saadet" saydığını ve "Erzurum Nüfusuna (Dairesine, Yâveri ile nüfus kâğıdını gönderip) kaydı"nın yapılması için başvurulduğunu bildiren yazının aslı.

جولده حلف نامه و تاليف

عقايي آريتمه ملك برادر ساسه بولونار ايرضوم واز اولدوك آسره
 واز عاليه سقا برمنج وورملا ايرضوم حلف نامه و حلف نامه كندين تسي
 بويالرك ده آسره اولدوك ايرضوم واز حلف نامه نامده كندين و
 ايرضوم واز حلف نامه ايرضوم واز حلف نامه ايرضوم واز حلف نامه
 حلف نامه واز حلف نامه ايرضوم واز حلف نامه ايرضوم واز حلف نامه

A	
D	
F	

X. BELGE : Şarkî Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin (19 Ekim 1919'da) "Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne" yazdığı, (Yeni Seçim sırasında) "Erzurum Merkezi adına" Milletvekili Adaylığını koyduklarını bildiren telgrafın müsveddesi.

تلغرافنامه

A	
B	1335/4-2
F	16

ایزوروم مدینه مهنوره حقیقی
احضاد معیاره مهنوره
و معیاره مهنوره مهنوره

شماره	نومردوسی	کلمه سی	تاریخ	اول	ساعت	مکره
16						

الدین علی
کشیونه
اوله دین علی

حکومت تلغراف معیاره مهنوره مهنوره
مسئولیت قبول اولور

بسم الله الرحمن الرحيم
ایزوروم مدینه مهنوره حقیقی
احضاد معیاره مهنوره
و معیاره مهنوره مهنوره

Mustafa Kemal

مکره ۸۰۹

تلغرافنامه

XI. BELGE : Erzurumluların, kendisini Milletvekili Adayı seçmelerini gösteren telgrafa cevap olarak, "Mustafa Kemal" imzasıyla 20 Ekim 1919'da Amasya'dan, "Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Azâsından (Başkan, Em. Binbaşı) Süleyman, Kâzım (YURDALAN) ve Süleyman Necati (GÜNERİ) ve Cevat (DURSUNOĞLU) Beyefendilere" yazılan teşekkür telgrafı.

سردار	مقام	اسمى
.....	.....	بخارىك استانبول
.....	.....	بخارىك طرزيون
.....	.....	مدحت بك مازين
.....	.....	مصطفى اتدى مسورةالغزير
.....	.....	مصطفى حاس بك منشاش
.....	.....	مصطفى خالوس اتدى قره صاصاح
.....	.....	مصطفى خارف بك قره كالنسا
.....	.....	مصطفى كان باشا ارضروم
.....	.....	مظفر بك حكارى
.....	.....	منيب بك وان
.....	.....	موسى كظم اتدى قونيه
.....	.....	موفق بك ساروخان
.....	.....	مشورده تلوورا اتدى استانبول
.....	.....	مجان بك ارضروم
.....	.....	سلمان اتدى استانبول
.....	.....	تورى بك ازير
.....	.....	واصف بك سراس
.....	.....	حاج محى الدين بك قره سين
.....	.....	محمى سرائى بك قلعة سلطانية
.....	.....	يوسف كان بك قسطنطين
.....	.....	يونس ادى بك ازير

سردار	مقام	اسمى
.....	.....	عزى رضا بك قره شير
.....	.....	عزى شقيق بك طرزيون
.....	.....	عزى تاكرى بك
.....	.....	عزى يوز بك اووقه
.....	.....	عزى اتدى قونيه
.....	.....	عزى اتدى قره صاصاشقى
.....	.....	عزى اتقى بك آتابه
.....	.....	عزى اتقى بك قره صاصاشقى
.....	.....	عزى اتقى بك آقره
.....	.....	عزى بخارىك لوز
.....	.....	عزى بك لوز
.....	.....	عزى اتدى قره صاصاشقى
.....	.....	عزى بك قره سين
.....	.....	عزى اتدى استانبول
.....	.....	عزى بك طرزيون
.....	.....	عزى اتدى ملاجه
.....	.....	عزى بك ارغين
.....	.....	كاشم حسن بك قونيه
.....	.....	كاشم اتدى استانبول
.....	.....	محمد بك ارطغرل
.....	.....	محمد اتدى بولى
.....	.....	محمد بك توكه
.....	.....	محمد امين بك بيكده
.....	.....	محمد عز بك تايك
.....	.....	محمد موسى اتدى قونيه
.....	.....	محمد اتدى مسورةالغزير
.....	.....	محمد اتدى بك بيكده

XIII. BELGE : Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde, yeni seçilenlerin alfabe sırasıyla adlarını belirten basılı resmî "Esâmî"(Adlar) broşürün 7. sahfesinde, "Mustafa Kemal Paşa-Erzurum" ve "(Süleyman) Necati (GÜNERİ) Bey-Erzurum" adları bulunuyor.

ارزوروم مبعوضه مصطفى كمال پاشا
روغی اولدیغی اتراب حید و هدیقه اثر
دولتیه ایلم لرینه تداوی ایلمده
اولدیقه و هان حیدر حیس سیاهه غرض
بولدیقه حیدر ایبراهیم رفیق

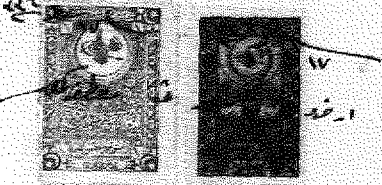

XIV. BELGE : "Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa"nın, sağlık durumunun seyahate elverişli olmadığını gösteren, 15 Şubat 1920 tarihli, "Doktor İbrahim Refik (SAYDAM)" imzalı rapor.

مجلس معونان ریاست جلیه

بخدمت مجلس معونان ریاست جلیه
بموضوع درخواست اعطای بورسیه

بسم الله الرحمن الرحیم
بخدمت مجلس معونان ریاست جلیه
بموضوع درخواست اعطای بورسیه

ارادتی
VAC

XV. BELGE : "Erzurum Mebusu Mustafa Kemal" imzalı, 17 Şubat 1920 tarihli ve damga pullu olarak (İstanbul'daki) "Meclis-i Mebusân Riyaset-i Celîlesi'ne" yazılan hastalığı yüzünden, "bugünlerde hareketime imkân yoktur. Mezun sayılmaklığımı dilerim" diye gönderilen dilekçe.

دیوان ریاست
مذاکره و قرارداد مصوب
مجلسه در

شماره ۶۶۶ ت   عدد اجناس   مورد ۶۶

مجلس شورای ملی	اداره مأموریت	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی
مجلس شورای ملی	اداره مأموریت	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی
مجلس شورای ملی	اداره مأموریت	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی	مجلس شورای ملی

اوراق ملحقه
عدد

مذاکره ایله سولنک عدد مصوب : **مجلس شورای ملی** کاپی با تک نازدهمین

مجلس شورای ملی در مذاکره ایله سولنک ایضا در وقت با کمال با ذوق و عافیت و از هر طرف مصوبه ای با کمال استقامت
و قوت و با درایت قبول کرده و در وقت با کمال و عافیت و از هر طرف مصوبه ای با کمال استقامت و قوت و با درایت قبول کرده و در وقت با کمال و عافیت و از هر طرف مصوبه ای با کمال استقامت

مصوبه شد
۱۳۱۰
۲۸
شماره ۶۶۶

XVI. BELGE : "Meclis-i Mebusân Divan-ı Riyâseti"nde, Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa'nın izin isteğinin kabul edildiğini gösteren, 28 Şubat 1920 tarihli "Müzakere Mazbatası".